

Comisiynydd
Cenedlaethau'r
Dyfodol
Cymru

Future
Generations
Commissioner
for Wales

 the audience agency

Diwylliant er Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Deddf Diwylliant i Gymru:
Papur Gwyrdd

Adroddiad a gomisiynwyd gan Gomisiynydd
Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru ac a
ysgrifennwyd gan The Audience Agency.

Chwefror 2026

Ar Fawrth y cyntaf 2025, galwodd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru am Fil Diwylliant i Gymru, a chynnwysodd hyn fel argymhelliad allweddol yn Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025. I gefnogi'r alwad honno am Fil Diwylliant, gofynnodd y Comisiynydd i The Audience Agency, sefydliad ymchwil a datblygu annibynnol di-elw, baratoi Papur Gwyrdd i ysgogi trafodaeth am ddyfodol diwylliant yng Nghymru. Gwahoddir chi i rannu eich barn ar y pwnc pwysig hwn drwy'r [ffurflen hon](#). Byddwn yn casglu ymatebion ac yn eu cyflwyno i Lywodraeth newydd Cymru wedi etholiad mis Mai.

Crynodeb gweithredol

Ym mis Medi 2025, comisiynodd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru The Audience Agency i gyflwyno papur yn ateb y cwestiwn: "Beth yw'r ffordd orau o sicrhau bod diwylliant yn cael ei ddiogelu, ei hyrwyddo a'i flaenoriaethu gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru er llesiant cenedlaethau'r dyfodol?"

Mae tystiolaeth yn dangos bod diwylliant mewn argyfwng yng Nghymru, gyda thoriadau mawr mewn cyllid ers i Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol ddod yn gyfraith yn 2015. Ymhlith y 250 o randdeiliaid ac aelodau'r cyhoedd a ymgynghorwyd â nhw fel rhan o'r ymchwil hon, roedd consensws eang nad yw'r *status quo* yn gweithio.

Nid yw'r ddeddfwriaeth bresennol wedi diogelu diwylliant yn effeithiol. Mae angen gwneud mwy i sicrhau bod sylfaen Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn arwain at welliant parhaol i genedlaethau'r dyfodol. Mae cyfle mawr bellach i blethu diwylliant yn ddyfnach i fywyd Cymru a gwaith cyrff cyhoeddus Cymru.

Gallai Bil Diwylliant roi cyfle i ddangos pwysigrwydd diwylliant a'i roi ar sail statudol, gan ei gysoni â meysydd datganoledig eraill fel yr iaith Gymraeg neu deithio llesol.

Fodd bynnag, nid Bil Diwylliant yw'r unig lifer i sicrhau bod cyrff cyhoeddus yn amddiffyn, yn hyrwyddo ac yn blaenoriaethu diwylliant. Gellid mynd i'r afael â llawer o'r agweddau y byddai eu hangen i wneud Bil Diwylliant yn llwyddiant trwy ddulliau eraill. Mae'n debygol y bydd Bil Diwylliant rhy amwys a chyffredinol heb sylw digonol i weithredu yn cyflawni ychydig o newid gwirioneddol.

Gallai camau gweithredu allweddol i sicrhau bod diwylliant yn cael ei amddiffyn gynnwys:

- Diffinio diwylliant yn unol â diffiniadau rhyngwladol i sicrhau dealltwriaeth gyffredin
- Sefydlu hawliau diwylliannol – yn y gyfraith neu mewn canllawiau – a all ddarparu sylfaen ar gyfer gwneud penderfyniadau a gweithredu gan gyrff cyhoeddus
- Sefydlu dyletswyddau ar gyrff cyhoeddus i sicrhau bod pobl Cymru yn gallu arfer eu hawliau diwylliannol
- Mynd ar drywydd cyfranogiad dinesig mewn gwneud penderfyniadau ynghylch diwylliant
- Gwneud ymrwymadau cyllidebol, fel yn y model "canran ar gyfer diwylliant"

Yr hyn sy'n amlwg yw nad oes un ateb sengl i amddiffyn diwylliant yng Nghymru. Mae Cynllun Hawliau Diwylliannol Sbaen yn darparu ysbrydoliaeth ar gyfer pecyn integredig o fesurau – statudol ac anstatudol – yn seiliedig ar sylfaen o hawliau diwylliannol. Er bod angen mwy o ymchwil, mae hwn yn gyfeiriad addawol i'r dyfodol.

Cyflwyniad

Yn y deng mlynedd ers pasio Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, mae diwylliant yng Nghymru wedi wynebu heriau difrifol. Dros y degawd diwethaf, mae cyllid refeniw Llywodraeth Cymru ar gyfer diwylliant a chwaraeon wedi gostwng 17%, a chyllid awdurdodau lleol 28%.¹

Daeth Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025 i'r casgliad bod “diwylliant mewn argyfwng.” Mewn ymateb, mae Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol wedi galw ar Lywodraeth Cymru i gyflwyno Bil Diwylliant, “gan wneud diwylliant yn ofyniad statudol ar gyfer cyrff cyhoeddus a diogelu ein hawliau diwylliannol.”²

Ym mis Medi 2025, comisiynodd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru The Audience Agency i gyflwyno papur yn ateb y cwestiwn: “Beth yw'r ffordd orau o sicrhau bod diwylliant yn cael ei ddiogelu, ei hyrwyddo a'i flaenoriaethu gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru er llesiant cenedlaethau'r dyfodol?” Cynhaliwyd yr ymchwil hon o fewn dim ond wyth wythnos o'i chychwyn i'w hadrodd. Er gwaethaf yr amserlen dynn, mae wedi cynnwys ymgynghori â dros **250 o bobl**, gan gynnwys **100 o ymatebion** i alwad i gyflwyno tystiolaeth. (Gweler Atodiad 2 am fwy o fanylion.)

Mae'r papur hwn yn ystyried amrywiaeth o opsiynau ar gyfer diogelu, hyrwyddo a blaenoriaethu diwylliant yng Nghymru. Gallai rhai o'r opsiynau hyn fod o fewn Bil Diwylliant posibl i Gymru yn y dyfodol – fel dod â hawliau diwylliannol i gyfraith neu wneud rhai mathau o ddarpariaeth ddiwylliannol yn ofyniad statudol – ond gellid gweithredu llawer mewn gwahanol ffyrdd hefyd. Mae'r papur hefyd yn archwilio mathau eraill o opsiynau y tu hwnt i ddeddfwriaeth a mesurau statudol.

Nid yw'r cwestiynau hyn yn syml ac mae penderfyniadau gwleidyddol sylweddol i'w gwneud o hyd. Fodd bynnag, nod yr adroddiad yw ysgogi dadl a helpu i adeiladu consensws ar gyfer ffyrdd ymlaen i ddiogelu, hyrwyddo a blaenoriaethu diwylliant yn well yn unol â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

¹ <https://senedd.wales/media/pn0d2zhd/cr-ld16899-w.pdf>

² <https://futuregenerations.wales/cym/darganfod/cenedlaethau-dyfodol-cymru/adroddiad-cenedlaethau-dyfodol-2025/>

Cefndir

Yn 2015, pasiwyd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol gan Gynulliad Cymru. Roedd yn chwyldroadol gan ei fod yn cyflwyno diwylliant fel nod llesiant ynddo'i hun: rhywbeth â gwerth cynhenid, nid dim ond offeryn ar gyfer cyflawni nodau eraill.

■ Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu

Cymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn amddiffyn diwylliant, treftadaeth a'r iaith Gymraeg, ac sy'n annog pobl i gymryd rhan yn y celfyddydau, a chwaraeon a hamdden.³

Mae'r cynnwys penodol hwn o ddiwylliant yn adlewyrchu safbwynt a fabwysiadwyd gan y Cyngor Prydeinig ac eraill mewn polisi datblygu cynaliadwy rhyngwladol mai diwylliant yw 'y golofn goll' o ddatblygu cynaliadwy – heb ei gynrychioli'n rhyngwladol yn y Nodau Datblygu Cynaliadwy hyd at 2030.

Gallai fod wedi disgwyl y byddai cael diwylliant fel nod penodol o fewn y ddeddfwriaeth hon yn tanlinellu canologrwydd diwylliant i lunio polisiau integreiddiol, sy'n wynebu'r dyfodol yng Nghymru – a'r graddau y mae'n cael ei adnoddau a'i gefnogi.

Eto i gyd, mae adroddiad yn 2025 gan Bwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon a Chysylltiadau Rhyngwladol y Senedd yn nodi, er bod cyllid cyfalaf wedi bron â dyblu, fod "gostyngiad o 17 y cant mewn termau real mewn cyllid refeniw ar gyfer diwylliant a chwaraeon rhwng 2014-15 a 2024-25" a bod "rhwng 2013-14 a 2023-24, cyllid refeniw awdurdodau lleol ar gyfer llyfrgelloedd, diwylliant, treftadaeth, chwaraeon a hamdden wedi lleihau 28 y cant mewn termau real." Disgrifodd Cadeirydd y Pwyllgor, Delyth Jewell MS, hyn fel "tan-gyllido cyson a chreulon o ddiwylliant a chwaraeon."⁴

³ <https://www.legislation.gov.uk/cy/anaw/2015/2/section/4> ⁴ <https://senedd.wales/media/pn0d2zhd/cr-ld16899-w.pdf>

Cefndir

Mae'r asesiad hwn wedi'i gefnogi gan y sector ei hun. Wrth wneud sylwadau yn 2024 ar doriadau cyllid, rhybuddiodd prif weithredwr Cyngor Celfyddydau Cymru, os bydd tueddiadau'n parhau, "na fydd sector proffesiynol ymhen 10 mlynedd."⁵ Yn 2024, daeth undebau'r diwydiannau creadigol Equity, Bectu, Undeb y Cerddorion, Urdd Ysgrifenywyr Prydain Fawr ac Undeb Cenedlaethol y Newyddiadurwyr ynghyd "i alw am gamau brys i fynd i'r afael â'r dirywiad presennol yng nghelfyddydau a diwylliant Cymru."⁶ Mae adroddiad Ciplun Sector Creu Cymru 2025 yn nodi bod "y pwysau parhaus y mae'r sector [celfyddydau perfformio] wedi'i brofi dros y 14 mlynedd diwethaf wedi'i adael wedi'i ddisbyddu'n ddifrifol," gan greu hafaliad uniongyrchol rhwng toriadau cyllid a llai o weithgarwch yn y sector.

Mae'n nodi ymhellach:

Mae'r celfyddydau perfformio yn rhedeg drwy ac yn sail i rannau o gymdeithas mewn ffyrdd unigryw a chynhenid, gan gynnwys iechyd, addysg, cymunedol a gofal cymdeithasol. Nid yn unig y mae toriadau cyllid yn effeithio ar y diwydiant celfyddydau ond maent yn cael effaith uniongyrchol ar lesiant a bywiogrwydd cymunedau a chymdeithas Cymru.⁷

Mae Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025 yn dod i'r casgliad bod pwysau ariannol ar gyrff cyhoeddus wedi arwain at:

- Sector diwylliannol sy'n crebachu, gan gyfyngu ar fynediad i'r celfyddydau i lawer o gymunedau.
- Ansicrwydd swyddi a diswyddiadau ar draws y gweithlu creadigol a diwylliannol.
- Toriadau mewn cyrsiau diwylliannol academiaidd.
- Ffioedd mynediad uwch, oriau agor llai, a dibyniaeth ar wirfoddolwyr mewn lleoliadau a safleoedd diwylliannol.
- Cyllid cyhoeddus yn cael ei dynnu'n ôl o dirnodau diwylliannol allweddol.⁸

Gyda **7 o bob 10 o bobl** yng Nghymru yn cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol a diwylliannol, mae'n ymddangos bod diwylliant yn dal i fod yn bwysig i fywydau'r rhan fwyaf o bobl a chymunedau. Ond nid yw mynychu'r celfyddydau ar gyfer oedolion a phlant a phobl ifanc wedi gwella i lefelau cyn y pandemig.⁹

Nid Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yw'r unig ddeddfwriaeth sy'n berthnasol i ddiwylliant Cymru. Fodd bynnag, mae deddfau sy'n rhoi sail statudol i ddarparu gwasanaethau diwylliannol hefyd wedi cael canlyniadau cymysg. Mae Deddf Llyfrgelloedd Cyhoeddus ac Amgueddfeydd 1964 yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol "ddarparu gwasanaeth llyfrgell cynhwysfawr ac effeithlon" ac "annog oedolion a phlant i wneud defnydd llawn o'r gwasanaeth llyfrgell."¹⁰

⁵ <https://www.bbc.co.uk/news/articles/cd0gkkv220yo> ⁶ <https://www.equity.org.uk/news/2024/equity-join-union-call-to-save-welsh-culture>

⁷ <https://creucymru.com/sites/default/files/2025-01/CY%20-%20Creu%20Cymru%20Sector%20Snapshot%20Research%20December%202024.pdf>

⁸ <https://futuregenerations.wales/cym/darganfod/cenedlaethau-dyfodol-cymru/adroddiad-cenedlaethau-dyfodol-2025/> ⁹ Ffigurau a ddyfynnwyd o Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025 a 2024 ¹⁰ <https://ymchwil.senedd.cymru/erthyglau-ymchwil/dyfodol-gwasanaethau-hamdden-a-llyfrgelloedd-cyhoeddus/>

“Gyda 7 o bob 10 o bobl yng Nghymru yn cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol a diwylliannol, mae’n ymddangos bod diwylliant yn dal i fod yn bwysig i fywydau’r rhan fwyaf o bobl a chymunedau.”

Cefndir

Ond nid yw hyn wedi atal llyfrgelloedd Cymru rhag cau neu dorri staff. Yn 2017 adroddodd y BBC fod “**un o bob tri o lyfrgelloedd Cymru** wedi cau neu wedi newid dwylo yn ystod y saith mlynedd diwethaf oherwydd toriadau cyllideb,” gyda chynlluniau i gau mwy. Yn fwyaf diweddar, cynigiodd Cyngor Caerffili gau **10 llyfrgell**. Mae'r penderfyniad hwn bellach wedi'i ohirio tra bod adolygiad barnwrol yn disgwyl adolygiad, gan ddangos bod y ddyletswydd statudol yn dylanwadu rhywfaint ar ddyrannu adnoddau gan awdurdodau lleol, ond efallai nid cymaint ag yr oedd y deddfwyr a greodd y ddeddfwriaeth yn bwriadu.¹²

Mae cyn-Lyfrgellydd Llyfrgell Genedlaethol Cymru wedi galw Deddf Llyfrgelloedd Cyhoeddus ac Amgueddfeydd yn “ddi-ddannedd” ac yn hen ffasiwn, ac wedi galw am Ddeddf newydd i “gadarnhau sail statudol y gwasanaeth llyfrgell, a... diffinio'n fwy diamwys beth fyddai gwasanaeth boddhaol yn ei gynnwys.”¹³

Wedi'i gyhoeddi yn 2025, mae Blaenoriaethau Diwylliant Llywodraeth Cymru yn ceisio “gosod diwylliant lle mae'n perthyn: wrth wraidd bywyd Cymru.”¹⁴ Fodd bynnag, mae wedi cael ei feirniadu am gynnig “datganiadau eang o fwriad... yn hytrach nag ymrwymadau pendant,” a heb gynllun pendant ar gyfer ei weithredu.¹⁵

Nid yw materion sy'n ymwneud ag adnoddau cyhoeddus o reidrwydd yn benodol i ddiwylliant. Mae adroddiad yn 2025 gan yr Archwilydd Cyffredinol yn canfod, er bod Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol wedi dylanwadu ar y drafodaeth yng Nghymru, nad yw'n “sbarduno'r newid system-gyfan a fwriadwyd.”¹⁶ Mae'r adroddiad yn tynnu sylw at yr heriau sy'n ymwneud â gweithio cydgyssylltiedig gan gyrrff cyhoeddus i osod a chyflawni nodau llesiant. Mae'n tanlinellu pwysigrwydd cyllido a 'gweithredu' i sicrhau bod deddfwriaeth – a'r Ddeddf Llesiant Cymru yn benodol – yn cyflawni ei chanlyniadau dymunol.

¹¹ <https://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-38654997> ¹² <https://www.bbc.co.uk/news/articles/czxp3y1egko> ¹³ <https://gwallter.com/libraries/a-new-public-libraries-act-for-wales.html> Gweler hefyd: <https://www.iwa.wales/agenda/2023/01/do-we-need-a-wales-libraries-act/?lang=cy> ¹⁴ <https://www.llyw.cymru/blaenoriaethau-ar-gyfer-diwylliant> ¹⁵ <https://ymchwil.senedd.cymru/erthyglau-ymchwil/blaenoriaethau-llywodraeth-cymru-ar-gyfer-diwylliant-pryd-nad-yw-strategaeth-yn-strategaeth/> ¹⁶ https://www.audit.wales/sites/default/files/publications/Dim_amser_iw_golli_Gwersi_on_gwaith_dan_Ddeddf_Llesiant_Cenedlaethau_Dyfodol.pdf

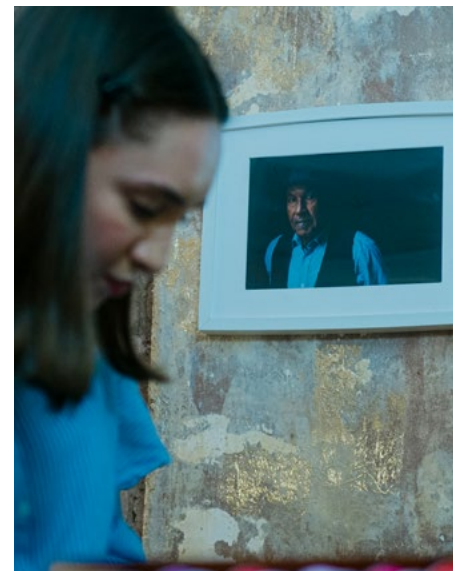
Cefndir

Nid yw deddfwriaeth bresennol wedi amddiffyn diwylliant yn effeithiol. Gall hyn fod oherwydd diffygion mewn deddfwriaeth – a gall bwyntio at yr angen am ddeddfwriaeth bellach – ond yn yr un modd mae'n tanlinellu y gallai deddfwriaeth yn y dyfodol fod yr un mor aneffeithiol heb sylw i bolisi a gweithredu cydgysylltiedig.

Nid yw rhannu'r dystiolaeth hon o ddiwylliant Cymru mewn argyfwng yn awgrymu bod y sefyllfa'n anadferadwy. Ffordd arall o edrych arni yw dweud bod canfyddiad na all pethau barhau fel y maent mwyach – ei bod hi'n bryd gwneud newid sylweddol yn y ffordd y mae Cymru'n diffinio, yn ymgysylltu â ac yn cefnogi bywyd diwylliannol.

Roedd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn garreg filltir nid yn unig yng Nghymru ond yn rhyngwladol. Fodd bynnag, mae cydnabyddiaeth bellach, o ran diwylliant, bod angen gwneud mwy i sicrhau bod sylfaen y Ddeddf Llesiant Cymru yn arwain at welliant parhaol i genedlaethau'r dyfodol. Mae cyfle mawr bellach i blethu diwylliant yn ddyfnach i fywyd Cymru a gwaith cyrff cyhoeddus Cymru. Y cwestiwn yw sut.

“Mae'n bryd gwneud newid sylweddol yn y ffordd y mae Cymru'n diffinio, yn ymgysylltu â ac yn cefnogi bywyd diwylliannol.”

Heriau a rhwystrau

Mae'r ymgynghoriad a gynhaliwyd o dan y comisiwn hwn ym mis Medi a mis Hydref 2025 yn cadarnhau cytundeb eang gan ymgynghoreion bod diwylliant "mewn argyfwng". Mae ymgynghoreion yn bryderus iawn ynghylch cyllid a buddsoddiad mewn diwylliant. Fodd bynnag, nododd yr ymatebion lawer o heriau a rhwystrau ehangach i bobl Cymru fwynhau bywyd diwylliannol cyfoethog.

Mae'r holl ddyfyniadau isod o'r galwad am dystiolaeth a gynhaliwyd fel rhan o'r ymgynghoriad.

■ Beth yw diwylliant? Pwy sy'n greadigol? Beth yw pwrpas diwylliant?

Mae dryswch ynghylch beth yw diwylliant.

"Rwy'n credu bod angen i ni feddwl yn galed iawn am beth yw'r celfyddydau a beth sy'n eu gwneud yn wahanol i ddisgyblaethau creadigol eraill fel dylunio, ymchwil ac ati. Dylai'r penderfyniadau hynny wedyn ddylanwadu ar bolisi."

Mae llawer yn adrodd bod nifer sylweddol o bobl yng Nghymru yn credu nad yw diwylliant "i mi". Mae hyn yn debygol oherwydd bod llawer o bobl yn gweld 'diwylliant' fel diwylliant uchel traddodiadol fel opera neu fale nad yw'n rhan o'u bywydau diwylliannol eu hunain. Gall y teimlad hwn fod yr un mor berthnasol i'r orielau neu'r canolfannau celfyddydau rownd y gornel.

Heriau a rhwystrau

“[mae]...diwylliant, cerddoriaeth, celfyddydau a diwylliant yn cael eu gweld fel peth ‘arbennig’ nad yw ond rhai pobl yn ei wneud, a dim ond rhai mathau o ddiwylliant sydd â gwerth - yn hytrach na rhywbeth craidd i’n bodolaeth, wedi’i brofi mewn sawl ffordd wahanol”

“ymdeimlad o berthyn, [bod] wedi’i gynnwys a pherthnasol”

Mae hyn yn cael ei atgyfnerthu gan y diffiniadau a’r fframio o ‘ddiwylliant’ o fewn Deddf Llesiant Cymru a pholisïau eraill Cymru. Ond yn aml, profodd cyfranogwyr grwpiau ffocws a oedd yn ystyried eu hunain fel “heb ymgysylltu â diwylliant” i fod yn angerddol am faterion diwylliannol. Ystyrir diffiniadau unigryw o ddiwylliant fel rhwystrau sylweddol i lawer o bobl fwynhau eu hawliau sylfaenol i fywyd diwylliannol:

“Diffyg dilysu a/neu ddealltwriaeth o normau diwylliannol a mynegiadau diwylliant o fewn cymunedau.”

“Poeni na fyddan nhw’n ffitio i mewn, bod yn rhaid iddyn nhw wisgo rhywbeth arbennig, na fyddan nhw’n ‘deall’.”

Gellir gweld creadigrwydd ei hun fel rhywbeth unigryw – i ‘bobl greadigol’ – yn hytrach nag fel elfen hanfodol o ddynoliaeth. Mae hyn yn fwy tebygol pan nad yw pobl yn adnabod eraill sy’n cymryd rhan mewn gweithgareddau neu waith creadigol neu ddiwylliannol. Nid yw’r syniad o “ddatblygiad creadigol personol” y tu hwnt i addysg ffurfiol neu waith â thâl yn cael ei ddeall na’i werthfawrogi’n eang. Mae hyn yn cael ei atgyfnerthu gan y cyfryngau prif ffrwd – gan gynnwys cyfryngau cymdeithasol – lle mae diffyg cynrychiolaeth o bobl gyffredin yn greadigol y tu hwnt i’r cynrychioliadau llai perthnasol o “fod yn seren bop”.

Mae goresgyn rhwystrau strwythurol a dosbarth o’r fath yn bosibl ond:

“...mae sefydliadau celfyddydau cymunedol a chynhyrchu yn cael eu tan-ariannu, sy’n golygu bod yn rhaid iddynt naill ai godi neu godi prisiau tocynnau, neu leihau’r ddarpariaeth, gan gyfyngu ar fynediad pobl.”

Nid yw’r cyfuniad o fewn canlyniadau’r DLICD o’r iaith Gymraeg â diwylliant – a’r fframio y mae hyn yn ei gario gydag ef – bob amser yn ddefnyddiol i amrywiaeth ddiwylliannol:

“Rwy’n byw mewn ardal iaith Gymraeg, ac mae’r iaith yn bwysig i’r diwylliant, ond nid yw’n gyfan gwbl ohono. Cyfleoedd i ddathlu ac ymgysylltu ag amrywiaeth y bobl leol yw’r hyn sydd ei angen, gyda gwaith dan arweiniad Pobl Dduon, Cwiar ac Anabl yn digwydd yn lleol.”

Mae’r syniad o ‘ddiwylliannau’ yn hytrach nag un ‘diwylliant’ yn egwyddor ddefnyddiol:

“rhwystrau i ethnigrwydd cymysg gofleidio diwylliannau newydd wrth barhau i barchu diwylliant Cymru... mwy o gynlluniau i helpu i integreiddio lleiafrifoedd gwahanol gan eu gwneud i deimlo’n fwy o ran o’r gymuned Gymreig.”

“Nid yw’r syniad o “ddatblygiad creadigol personol” y tu hwnt i addysg ffurfiol neu waith â thâl yn cael ei ddeall na’i werthfawrogi’n eang.”

Heriau a rhwystrau

Mae dryswch ynghylch beth yw pwrpas diwylliant ac nid yw fframio'r WFGA o bob canlyniad fel 'llesiant' yn helpu gyda hyn - er bod ei ddiffiniad i fod i fod yn ehangach na'r dehongliadau mwyaf cyffredin o'r term:

“...mae angen i'n holl wasanaethau diwylliannol ac artistig gael eu cydnabod am eu heffaith (nid llesiant yn unig, ond mae hwn yn ganlyniad pwysig) a gwerthfawrogiad cyffredinol o'r rôl y maent yn ei chwarae mewn cymdeithas er llesiant pobl Cymru.”

Er bod adnoddau'n cael eu hystyried yn hanfodol i ddyfodol diwylliannol llwyddiannus i Gymru, felly hefyd y mae 'gweledigaeth'.

■ Pwy sy'n penderfynu?

Yn rhy aml, mae penderfyniadau ynghylch darpariaeth ddiwylliannol yn cael eu gwneud ar gyfer cymunedau yn hytrach na gyda nhw.

“Yn aml, gwahoddir pobl sydd â phrofiad byw o anghydraddoldeb, anabledd, niwroamrywiaeth, tlodi, mudo, neu ynysu gwledig i “ymgyngori,” ond anaml y cânt eu grymuso i arwain neu i wneud penderfyniadau.”

■ Diwylliant fel 'rhywbeth braf i'w gael' – i'r rhai sydd â mwy o adnoddau

Mae diwylliant wedi dod i gael ei ystyried yn foethusrwydd yn hytrach na rhan hanfodol o fywyd.

“Nid yw'r Celfyddydau a Diwylliant yn cael eu hystyried yn asedau pwysig neu werthfawr o fewn cymdeithas. Mae wedi dod yn gymdeithasol dderbyniol trin y celfyddydau a diwylliant fel rhai anhanfodol neu hyd yn oed yn ddibwys i fudd cyfunol... Rhaid inni newid yr argraff bod y celfyddydau'n israddol.”

Heriau a rhwystrau

Mae tlodi ac anghydraddoldeb yn ei gwneud hi'n anodd i bobl ymgysylltu â diwylliant oherwydd costau mynediad i weithgareddau, yn ogystal â chymhlethdodau, defnydd amser a chostau teithio (gweler isod).

“Gan ddod o gefndir economaidd-gymdeithasol is, ac ar ôl gweithio yn y celfyddydau ers blyneddau lawer, rwy'n aml yn cael fy nigio rhag gallu mynychu digwyddiad diwylliannol oherwydd cost y tocyn.”

“I'r rhai a fyddai'n elwa fwyaf o'r cydlyniant y mae'r gweithgaredd hwn yn ei greu a'r gefnogaeth y mae'n ei hychwanegu at lesiant, gallai ddod yn foethusrwydd na ellir ei fforddio ac mae hynny'n broblemus ynddo'i hun.”

“I'r rhai sy'n byw mewn tlodi, gall hyd yn oed digwyddiadau am ddim fod yn gostus, oherwydd costau trafndiaeth.”

Mae hyn yn arbennig o ddifrifol i bobl iau – y cenedlaethau i ddod sy'n destun ffocws y papur hwn:

“Mae mynd i bethau'n rheolaidd yn lleol yn anhygyrch oherwydd costau mor uchel. Yn Lloegr mae pethau'n llawer rhatach. Mae cenedlaethau'r dyfodol yn colli allan oherwydd y costau uchel hyn.”

■ Rhwystrau i gydraddoldeb mynediad

Nododd llawer o ymatebwyr “ddiffyg ecwiti i bawb” o ran cael bywyd diwylliannol a chymryd rhan yng nghymunedau pobl.

Mae angen i bobl oresgyn “rhwystrau [i] fynd i mewn i sefydliadau...[gan gynnwys] gwybod eich bod yn perthyn” yn dibynnu ar “pa mor hygyrch yw [cyfleusterau], [pa mor] groesawgar”. Yn aml, mae hyn yn cael ei waethygu gan “ddiffyg gwybodaeth” a “diffyg... ymwybyddiaeth o fynediad neu weithgareddau” a “mynediad [yn] ddibynnol ar bobl o'ch cwmpas yn gwybod ac yn deall pa gyfleoedd sydd yna”.

“yn aml nid yw pobl yn gwybod am yr archifau lleol fel adnodd y gallant ei ddefnyddio i ymchwilio i'w hanes neu hanes yr ardal y maent yn byw ynddi”

Felly, nid yw cyflawni mwy o ecwiti yn ymwneud ag argaeledd gweithgareddau diwylliannol yn unig. Fel rhagofyniad i ymgysylltu mae ymwybyddiaeth pobl bod y gweithgareddau hyn yn bodoli yn ogystal â'u hygyrchedd – ym mhob ystyr – i bob math o bobl. Mae hon yn broblem hysbys – “diffyg ymgysylltiad cynulleidfa/cyhoedd, bob amser yn siarad â'r un bobl...” y mae atebion hysbys iddi trwy “hyrwyddo mynediad yn weithredol”.

“I'r rhai sy'n byw mewn tlodi, gall hyd yn oed digwyddiadau am ddim fod yn gostus, oherwydd costau trafndiaeth.”

“Felly, nid yw cyflawni mwy o ecwiti yn ymwneud ag argaeledd gweithgareddau diwylliannol yn unig.”

Heriau a rhwystrau

“Mae... rhwystrau strwythurol a chymdeithasol i bobl gael mynediad at ddarpariaeth greadigol a diwylliannol (boed yn weithredol a chyfranogol neu’n fwy goddefol) - mae’r rhain wedi’u dogfennu’n dda, a dylai ymdrechion barhau i ganolbwyntio bob amser ar wella mynediad i’r aelodau hynny o’n cymunedau sy’n parhau i gael eu tanwasanaethu.”

Ond mae atebion o’r fath yn gofyn am ffocws ac arbenigedd. Nid marchnata yn unig yw ‘datblygu cynulleidfaoedd’ ac ‘ymgysylltu â’r cyhoedd’ mewn diwylliant, ac nid ydynt yr un peth ag ymgysylltu â’r cyhoedd â gwasanaethau eraill a gefnogir yn gyhoeddus, addysg neu ymchwil.

Mae’r ddarpariaeth yn “anghyson ledled Cymru” - “loteri cod post”. Ynghyd â hyn, mae diffyg trafndiaeth fforddiadwy yn un o’r rhwystrau mwyaf difrifol i ymgysylltu â diwylliant ac mae’n fwy difrifol mewn ardaloedd gwledig. Mae trafndiaeth gyhoeddus mewn llawer o ardaloedd yn ddrud, yn anaml, ac yn rhoi’r gorau i redeg yn rhy gynnar yn y nos i bobl fynychu a dychwelyd o ddigwyddiadau. Nid oes gan lawer geir. I eraill, byddai cost teithio a pharcio gweithgaredd diwylliannol yn ormod iddynt.

■ Dysgu a gweithgareddau diwylliannol a chreadigol i blant a phobl ifanc

Mae gan ysgolion – ac addysg yn ehangach – y potensial i wneud mynediad at ddiwylliant bron yn gyffredinol ar gyfnod bywyd hollbwysig a all osod yr amodau ar gyfer ymgysylltu diwylliannol yn y dyfodol.

“Rwyf wedi sylwi mai’r rheswm pam nad yw llawer o bobl yn... Powys yn manteisio ar y gweithgareddau diwylliannol sydd ar gael yw oherwydd nad ydyn nhw wedi’i wneud o’r blaen. Wnaethon nhw ddim ei wneud fel plant.”

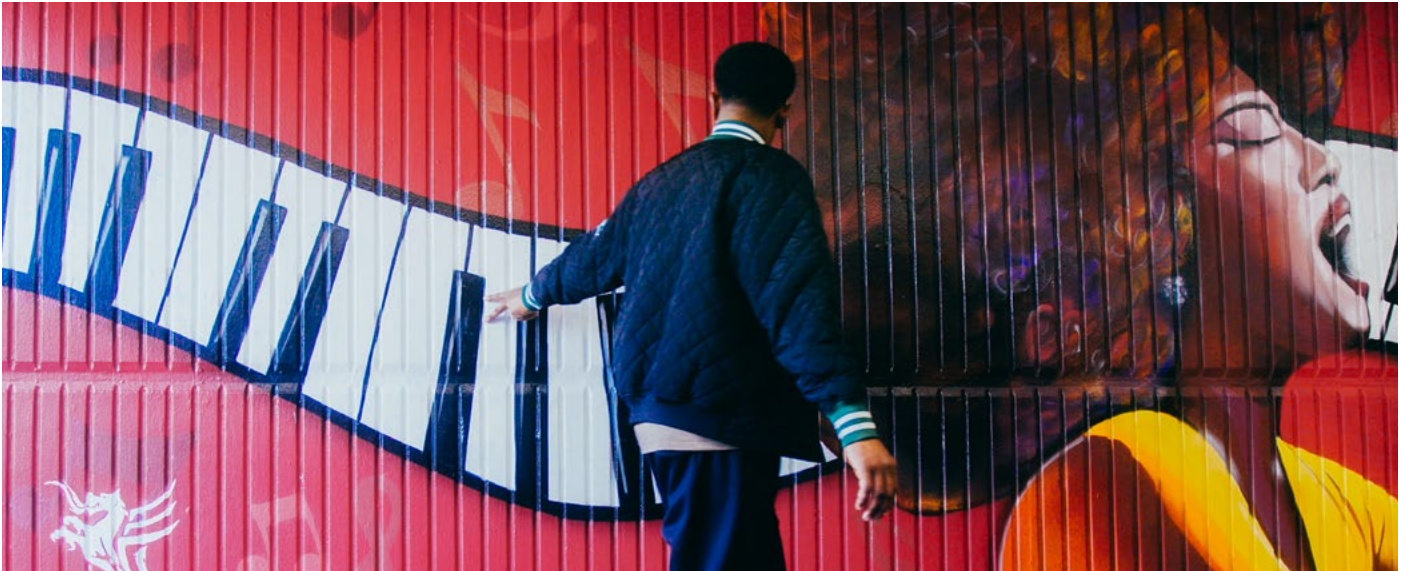
Mae’r Cwricwlwm newydd i Gymru yn cynnwys Celfyddydau Mynegiannol fel un o chwe Maes Dysgu a Phrofiad, gyda “chreadigrwydd ac arloesedd” yn cael eu trin fel sgil annatod ar gyfer cyflawni ei bedwar prif bwrpas.¹⁷ Mae Cyngor Celfyddydau Cymru hefyd yn cynnig rhaglenni dysgu mewn ysgolion.¹⁸

Fodd bynnag, mae llawer o ymgynghoreion yn dal i deimlo nad oes gan blant a phobl ifanc fynediad digonol at addysg ddiwylliannol yn yr ysgol neu drwy weithgareddau y tu allan i’r ysgol. Er gwaethaf diwygiadau i’r cwricwlwm, mae’r ymdeimlad yn parhau bod ysgolion yn canolbwyntio ar gynhyrchu gweithwyr medrus yn hytrach nag unigolion cyflawn.

Mae meysydd sy’n peri pryder penodol yn cynnwys hanes Cymru a hanes lleol,¹⁹ yn ogystal â chreu cerddoriaeth a chelf. Mae diffyg adnoddau, gwybodaeth a theithio yn themâu sy’n codi dro ar ôl tro. Dyfynnir “cyllidebau tynnach ar gyfer ysgolion” fel achos dros ostyngiadau mewn addysg gerddoriaeth yn ogystal â diffyg “ymwybyddiaeth o fodolaeth ... offerynnau a’r lleoliadau y maent wedi’u hymgorffori ynddynt”. Mae rhieni neu ofalwyr yn gorfod hunan-ariannu teithiau hir a chrynhoi i’w plant gymryd rhan mewn gweithgareddau cerddoriaeth grŵp yn enghraifft benodol.

¹⁷ <https://hwb.gov.wales/cwricwlwm-i-gymru/y-celfyddydau-mynegiannol/> ¹⁸ <https://arts.wales/cy/effaith-ein-gwaith/sut-yr-ydym-yn-helpu-creu-celf/dysgu-creadigol-drwyr-celfyddydau> ¹⁹ Er bod astudio hanes Cymru bellach yn orfodol. Gweler: https://www.llyw.cymru/datganiad-ysgrifenedig-hanes-cymru-yn-y-cwricwlwm-i-gymru?_gl=1*mxh0ai*_ga*MTQ10TA2NTYuMTC2MzY0NDlyOA.*_ga_L1471V4N02*czE3NzEzNDMzODgkbzEkZzEkdDE3NzEzNDU5OTQkajYwJGwwJGgw

Heriau a rhwystrau

Mae rhyngweithiadau rhyng-ghenedlaeth – sydd efallai eisoes wedi’u cyfyngu gan newidiadau mewn arferion defnyddio cyfryngau sy’n amrywio’n sylweddol rhwng grwpiau oedran – o fewn diwylliant yn gyfyngedig:

“Diffyg dylunio rhyng-ghenedlaeth – mae pobl hŷn ac iau yn aml yn cael eu hynysu oddi wrth ei gilydd mewn bywyd diwylliannol, gan gyfyngu ar ddysgu a pherthyn a rennir.”

Awgrymodd ymatebwyr y dylid addysgu plant a phobl ifanc yn yr ysgol am yr hawliau diwylliannol sy’n ddyledus iddynt yng Nghymru oherwydd bod y DU yn rhan o nifer o gytundebau rhyngwladol.

Yn aml, gall cyfryngau prif ffrwd – gan gynnwys gwasanaethau teledu ffrydio – gymryd lle diwylliant mwy niche ym mywydau busnes pobl. Gall ffilm, teledu, radio, cynnwys sain ac ysgrifenedig am hanes, iaith a diwylliant Cymru ac am ddiwylliant nad yw’n brif ffrwd yn gyffredinol helpu i ysbrydoli ac ymgysylltu â phobl o bob oed. Ond i bobl ifanc yn enwedig, nid yw cynhyrchu’r cynnwys hwn yn unig yn ddigon os nad ydynt yn debygol o’i geisio. Mae angen iddo ‘dorri drwy’ sŵn cyfryngau cymdeithasol, cynnwys digidol, negeseuon ac apiau eraill.

■ Y sector diwylliannol: heriau a chefnogaeth

Mae’r sector diwylliannol yn wynebu argyfwng ariannol.

“Mae costau’n [dynn]... mae angen i’r sectorau hyn gyflogi pobl sy’n [cynyddu’n barhaus] ac mae cyllid wedi’i dorri mewn termau real, felly mae’r bwloch rhwng swm y cyllid a’r gost yn ehangu drwy’r amser.”

“Mae’r sector celfyddydau ar ei liniau, nid yw erioed wedi gwella’n llwyr o Covid a newidiadau yn ymddygiad y gynulleidfa, ac ynghyd â thoriadau Cyngor Celfyddydau a thoriadau awdurdodau lleol, mae bron pawb yn cael trafferth enfawr”

Heriau a rhwystrau

Fel y mae sectorau cyfagos sy'n cefnogi diwylliant:

“Mae llawer o'r lleoedd sydd wedi llwyddo o gadw rhannau o'r diwydiant byw ar agor - lleoliadau cerddoriaeth fyw, lleoliadau lletygarwch a'r cyffelyb - eu hunain yn wynebu bygythiad dirfodol o gostau aruthrol uwch”

Mae cefnogaeth y cyhoedd i ddiwylliant yn amrywio'n fawr.

“Mae dull ysbeidiol o ran sut mae [diwylliant]... yn cael ei gefnogi a'i ystyried”

“Bylchau cyllido enfawr ar gyfer sefydliadau trydydd sector diwylliannol, a diffyg darpariaeth i'r rhai sydd eisiau gweithio yn y celfyddydau [ond] nid ar draws y bwrdd, mae'n ymddangos bod gan rai cynghorau... gefnogaeth dda”.

Ymddengys bod adnoddau cyhoeddus yn canolbwyntio'n anghymesur ar safbwynt penodol ar ddiwylliant nad yw o bosibl yn cyfateb i safbwynt llawer o bleidleiswyr neu drethdalwyr arno.

“Mae cyllid yn canolbwyntio ar y sefydliadau mawreddog (gwyn yn bennaf) (e.e. theatrau mawr neu opera) lle mae mwyafrif pobl Cymru yn cael mynediad at ddiwylliant mewn rhyw ffordd drwy'r sefydliadau celfyddydau cymunedol llai, mwy hygyrch.”

Mae'r sefyllfa yng nghefn gwlad Cymru yn fwy difrifol:

“Mae sefydliadau sy'n gwasanaethu cefn gwlad Cymru yn aml yn gweithredu ar gefnogaeth graidd leiaf, gan ei gwneud hi'n anodd cynllunio, cadw staff medrus, neu adeiladu partneriaethau lleol ystyrlon.”

Gall dull mwy mentrus fynd i'r afael â diffygion cyllid, ond gall hyn ddod ar gost i hygyrchedd:

“Gall llawer o feysydd diwylliant ymgysylltu â mwy o weithgarwch masnachol, ond mae hyn yn newid ei ffocws ac yn cyflwyno ei rwystr ei hun i fynychu neu gymryd rhan.”

Mae dryswch ynghylch beth yw pwrpas cyllid cyhoeddus - beth y mae'n buddsoddi ynddo. Gellir ei weld fel cymhorthdal i weithgarwch, cefnogaeth i sefydliadau di-elw neu ddatblygu gyrfaoedd. Ond mae hwn yn rhy fyr-dymor ac yn olygfa aneglur. Gan feddwl yn y tymor hir, fel mae Cymdeithas Llefydd Coedwigoedd Cymru yn annog pawb i'w wneud, mae angen i fuddsoddiad mewn diwylliant fod yn fuddsoddiad mewn gwahanol fathau o 'gyfalaf diwylliannol' sy'n medi manteision dros y tymor hir, a'i weld orau efallai fel math o seilwaith dinesig.

“...mae cynnal hawliau diwylliannol yn golygu mynd i'r afael nid yn unig â mynediad ond seilwaith: buddsoddi mewn pobl, lleoedd, a pherthnasoedd hirdymor sy'n caniatáu i ddiwylliant wreiddio a thyfu ym mhob cymuned ledled Cymru.”

O ran ffurfiau celf penodol, mae ymatebwyr yn crybwyll “angen am orielau celfyddydau gweledol cyfoes ar raddfa fawr sy'n rhaglennu teithiol arddangosfeydd amrywiol”, am fwy o “Fuddsoddiad mewn dawn - cyllid, lle i greu... gweld [a] rhaglennu” a “chefnogaeth ariannol i artistiaid greu gwaith, i rwydweithio gyda'i gilydd, i ddatblygu manau a rennir (megis stiwdios artistiaid) i greu gwaith”.

Nid yw'r holl seilwaith i gefnogi gweithgareddau creadigol a diwylliannol o reidrwydd yn 'ddiwylliannol' - mae rhywfaint yn gymdeithasol yn fwy cyffredinol:

“Diffyg canolbwynt cymunedol/canolfan gymunedol. Diffyg darpariaeth clwb ieuencid.”
[rhwystr awgrymedig]

Heriau a rhwystrau

■ Gyrfaoedd a thalent creadigol a diwylliannol

Mae ystyriaethau ariannol yn effeithio ar hygyrchedd gyrfaoedd diwylliannol a chreadigol yn ogystal â chyfranogiad gwahanol gyhoedd mewn gweithgareddau diwylliannol:

“Mae cyllid a chyllid yn rhwystrau enfawr - ar hyn o bryd dim ond y rhai sydd eisoes ag arian, neu sy'n cael eu cefnogi gan ddulliau eraill all fforddio ceisio gwneud bywoliaeth yn y diwydiannau creadigol.”

Mae gyrfaoedd creadigol yn fregus ac yn ansicr, yn enwedig i weithwyr llawrydd - “ystyrir bod gweithio o fewn diwylliant a'r celfyddydau yn beryglus yn economaidd.”

Gallai gwaith creadigol a diwylliannol fod yn fwy cynhwysol:

“Niwro-eithrio ac anabled - anaml y caiff manau diwylliannol ac arferion gwaith eu cynllunio gydag amrywiaeth synhwraidd, gwybyddol neu gyfathrebu mewn golwg.”

Gwelir deallusrwydd artifffisial fel bygythiad i hyfywedd gyrfaoedd o'r fath.

Mae dilyniant gyrfa yn hanfodol i ddatblygu a chadw talent ac mae hyn yn gofyn am ryddid creadigol, seilwaith a chefnogaeth:

“Gall pethau anhygoel ddeillio o dalent ar raddfa fach, nad yw bob amser yn gysylltiedig â chymuned, ond yn hytrach mae angen y rhyddid i greu'n unig. Mae angen lle fforddiadwy ar bobl i ymarfer a'r cyfle i adeiladu cymuned ac ymwybyddiaeth o'u gweithgaredd.”

Cyfleoedd

Ailddiffinio ac ail-lunio diwylliant mewn ffordd fwy cynhwysol a hygyrch:

“Rhaid iddo fod yn ystyriaeth mewn cyrff cyhoeddus, addysgwyr a sefydliadau bod eu penderfyniadau a’u hiaith a ddefnyddir o amgylch y celfyddydau a diwylliant yn cael yr effaith o effeithio ar ymddygiad cymdeithasol i weld diwylliant fel rhywbeth llai.”

Gwneud mwy o Gymru a diwylliant Cymru, gan fynd i’r afael â’r her o:

“Diffyg gwerthfawrogiad o werth diwylliant i gymunedau a brand Cymru.”

Newid cymdeithas a democratiaeth Cymru drwy ddiwylliant:

“Mae democrateiddio diwylliant yn golygu ymgorffori cyd-gynhyrchu, llywodraethu cyfranogol, a dylunio niwro-gynhwysol ar bob lefel o bolisi ac ymarfer diwylliannol yng Nghymru.”

Cofio gwneud y defnydd gorau o ddiwylliant ledled cymdeithas a’r economi, ein datblygiad personol a phroffesiynol a’n hiechyd:

“Rydym yn anghofio mai’r sector celfyddydau sy’n cymryd cyfrifoldebau llesiant cymdeithasol nad ydynt wedi’u cynnwys mewn darpariaeth statudol. Rydym yn anghofio mai’r Celfyddydau sy’n cymryd darpariaeth addysg greadigol pan na allwn ei darparu yn ein hysgolion. Rydym yn anghofio bod y celfyddydau yn ddiwydiant economaidd hyfyw a all gynnig llawer iawn o fuddion yn gymdeithasol, yn economaidd ac o ran iechyd ar y cyd.”

Cyfleoedd

Er mwyn cael diwylliant a chreadigrwydd wedi'u cefnogi drwy gyrff cyhoeddus a chyllidebau nad ydynt yn gyfan gwbl ddiwylliannol – gan gynnwys ym maes iechyd a gofal, fel y soniwyd gan yr ymatebydd hwn, ond hefyd addysg a thrafnidiaeth:

“Cyngor Celfyddydau Cymru yw'r prif gyllidwr gyda chyllidebau cyfyngedig, felly mae'r galw'n fwy na'r ddarpariaeth. Dylid rhannu'r gost ar draws sectorau, gan gynnwys iechyd a gofal cymdeithasol. Mae manteision y celfyddydau'n torri ar draws holl benderfynyddion cymdeithasol iechyd. Mae angen i Lywodraeth Cymru a chyrrff cyhoeddus fod yn neilltuo arian atal i gefnogi'r celfyddydau.”

Er mwyn cefnogi bywydau diwylliannol a chreadigol unigol pobl yn ogystal â chefnogi'r sector diwylliannol ffurfiol:

“Byddai'n wych cael 'Mentoriaid Creadigol' - pobl a all helpu pobl gyda phethau penodol - mae gen i lwyth o straeon sydd hanner gorffenedig oherwydd fy mod i'n cyrraedd tua 15,000 o eiriau ac yn mynd yn sownd, byddai cael mentor i'm helpu i fynd trwy'r rhwystr hwnnw yn wych.”

Er mwyn cefnogi datblygiad a chynhwysiant gweithwyr creadigol a diwylliannol, busnesau newydd a sefydliadau eraill yn well:

“Mae rôl i'w chwarae ar gyfer cymorth cyfryngol a sector yma... mae llawer o'r rhain yn sefydliadau annibynnol di-elw sy'n aml yn gweithio ar lawr gwlad mewn cymunedau dan anfantais, ond gan fod sefydliadau'n dibynnu ar gyllid allanol i dalu costau craidd. Gyda chefnogaeth well gall y sefydliadau hynny ddarparu rhwydweithio a hyfforddiant a chanllawiau arfer gorau yn uniongyrchol, ond gallant hefyd sicrhau y gall cymunedau dan anfantais ac anghysbell elwa”

Er mwyn gwneud mwy o dwristiaeth i gefnogi diwylliant yn ogystal ag economïau creadigol lleol ac ehangach:

“...mae llawer o dwristiaid yn ymweld i fwynhau'r traethau a'r mynyddoedd [ond] yn gadael heb fawr o ddealltwriaeth o ddiwylliant cyfoethog Cymru...gallai gwasanaethau bysiau gwennol lleol ddarparu cyswllt cyfleus i ymwelwyr symud o leoliadau hardd poblogaidd i amgueddfa leol, oriel gelf, caffn neu ardal siopa busnesau bach. Byddai hyn yn eu hannog i amrywio eu profiad”

“Mae angen i Lywodraeth Cymru a chyrrff cyhoeddus fod yn neilltuo arian atal i gefnogi'r celfyddydau.”

Beth yw'r opsiynau?

Mae ymgynghoriadau â rhanddeiliaid ac aelodau'r cyhoedd wedi dod â chyfleoedd amrywiol i'r amlwg i wella bywyd diwylliannol yng Nghymru. Y cwestiwn yw sut i fanteisio ar y cyfleoedd hynny. O ystyried y ffyrdd integredig o weithio sy'n ofynnol gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, mae'n bwysig mabwysiadu dull cyfannol yn hytrach nag un darniog o bolisi diwylliannol.

Mae'r dadansoddiad hwn yn dechrau trwy archwilio'r opsiynau o amgylch Bil Diwylliant posibl – a'r manteision a'r anfanteision o gyflwyno un. Fodd bynnag, mae'n mynd ymlaen i ystyried opsiynau ehangach, a gallai rhai ohonynt fod naill ai'n statudol neu'n anstatudol. Mae'n bwysig nodi bod potensial ar gyfer dull hyd yn oed yn ehangach o ymdrin â diwylliant, a gallai Bil Diwylliant fod yn rhan ohono yn unig. Mae Cynllun Hawliau Diwylliannol Sbaen (gweler yr astudiaeth achos) yn enghraifft hynod berthnasol.

Beth yw'r opsiynau?

Astudiaeth Achos

Disgrifir Cynllun Hawliau Diwylliannol Sbaen 2025-2030 fel y “fenter gyntaf o’i math yn Ewrop,”²⁰ gan dynnu ysbrydoliaeth o gytundebau a chyfamodau rhyngwladol presennol a datganiadau anghyfrwymol fel Datganiad Fribourg ar Hawliau Diwylliannol.²¹

Mae’r cyfiawnhadau a gynigiwyd dros ei gyflwyno yn cymharu â’r cyd-destun Cymreig:

- Diwylliant heb ei ystyried yn ddigon brys/pwysig
- Anghydraddoldebau strwythurol yn ffurfio’r prif rwystrau i fynediad
- Ansicrwydd yn y sector
- Prinder polisi, yn enwedig polisi hirdymor
- Sylw cyfyngedig a roddir i fanteision ehangach diwylliant

Mae’r Cynllun yn becyn integredig sy’n dwyn ynghyd:

- y cysyniad o ddiwylliant fel hawl ddynol – sy’n sylfaenol;
- blaenoriaethau strategol;
- ymrwymadau deddfwriaethol;
- ymrwymadau cyllidebol;
- a mecanweithiau llywodraethu arfaethedig gan gynnwys arfer cyfranogol.²²

²⁰ <https://www.ejiltalk.org/the-future-is-a-cultural-act-spains-first-plan-on-cultural-rights-a-new-paradigm-for-europe/> ²¹ <https://droitsculturels.org/observatoire/wp-content/uploads/sites/6/2017/05/declaration-eng4.pdf> ²² <https://planderechosoculturales.cultura.gob.es/dam/jcr:bbb5e0c7-55da4354-aa66-364caa9c1853/resumen-ejecutivo-plan-ddcc-eng.pdf>

Beth yw'r opsiynau?

■ Pam Bil Diwylliant?

Gallai Bil Diwylliant ddarparu sylfaen ar gyfer dull newydd, integredig o ymdrin â diwylliant. Gallai ddangos bod diwylliant yn flaenoriaeth drwy ei roi ar sail statudol, gan sicrhau bod diwylliant yn cyd-fynd â meysydd datganoledig allweddol eraill, fel iechyd, addysg, a theithio llesol. Gellid cymharu bil o'r fath â Deddf yr Iaith Gymraeg ac Addysg (Cymru) 2025 a basiwyd yn ddiweddar, a oedd yn ceisio darparu sail statudol ar gyfer targedau iaith, gosod dyletswyddau ar Weinidogion Cymru, a chreu atebolrwydd dros gynllunio ieithyddol ar wahanol lefelau o lywodraeth.²³

Gallai Bil Diwylliant alluogi:

- Mynediad tecach at ddiwylliant ledled Cymru, gan ddod â dull 'loteri cod post' i ben lle mae mynediad yn amrywio yn dibynnu ar awdurdod lleol
- Dull mwy democrataidd yn ddiwylliannol at ddiwylliant drwy symud y pwyslais tuag at brofiad diwylliant o fewn cymunedau, gan osgoi'r cyhuddiad bod polisi a chyllid yn cael eu gyrru gan lobi'r sector diwylliannol
- Cynllunio a gweithredu mwy integredig gan gyrrff cyhoeddus sy'n ystyried sylwedd a manylion bywydau diwylliannol a chreadigol pobl
- Defnydd gwell o gyllid cyhoeddus, gyda chyrff cyhoeddus y tu allan i'r sector diwylliant yn defnyddio diwylliant i gyflawni nodau llesiant ehangach
- Heriau cyfreithiol, os na fydd y Bil yn cyflawni ei uchelgeisiau.

Wrth roi tystiolaeth i Bwyllgor Diwylliant y Senedd, cynigiodd Jane Richardson, Prif Weithredwr Amgueddfa Cymru, weledigaeth glir:

“nid yw Deddf Diwylliant yn ymwneud â diogelu sefydliadau Cymru. Nid dyna ei phwrpas; mae'n ymwneud â diogelu mynediad a mwynhad diwylliannol Cymru yng nghyd-destun cenedlaethau'r dyfodol.”

“Mae hyn yr un mor berthnasol i gorau lleol yn cyfarfod mewn neuaddau pentref. Mae'n ymwneud â... y ffaith y dylai Cymru arwain y byd ar ddiwylliant. Ni yw'r wlad a ddaliodd ddiwylliant fel egwyddor datblygu cynaliadwy. Fe wnaethon ni arwain y ffordd gyda chenedlaethau'r dyfodol. Gallwn wneud hyn gyda diwylliant.”²⁴

Dyna'r cyfle y gallai Bil Diwylliant ei ddarparu.

²³ <https://busnes.senedd.cymru/mglIssueHistoryHome.aspx?llid=43934> ²⁴ <https://cofnod.senedd.cymru/Committee/15662>

“Gallai Bil Diwylliant ddarparu sylfaen ar gyfer dull newydd, integredig o ymdrin â diwylliant.”

Beth yw'r opsiynau?

■ Nid deddfwriaeth yw popeth

Nid Bil Diwylliant yw'r unig ddull i sicrhau bod cyrff cyhoeddus yn amddiffyn, yn hyrwyddo ac yn blaenoriaethu diwylliant. Gellid mynd i'r afael â llawer o'r agweddau y byddai eu hangen i wneud Bil Diwylliant yn llwyddiant drwy ddulliau eraill – megis camau gweithredu polisi fel hyfforddiant, cyfathrebu neu ganllawiau anstatudol, neu welliannau i ganllawiau statudol ar gyfer Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (a deddfwriaeth arall o bosibl).

Mae tystiolaeth yn y gorffennol yn dangos yn glir nad yw deddfwriaeth wedi bod yn effeithiol bob amser. Mae Bil Diwylliant rhy amwys a chyffredinol heb ddigon o sylw i weithredu yn debygol o gyflawni ychydig o newid gwirioneddol. Mae risg hefyd o ddull cydymffurfio 'ticio blychau' gan gyrff cyhoeddus sy'n methu â chofleidio ysbryd y ddeddfwriaeth ac yna'n anelu at yr isafswm a ganiateir. Mae beirniadaethau cyfreithlon wedi'u gwneud o ddeddfwriaeth 'ystumiol' a gynlluniwyd i anfon neges yn hytrach na newid pethau mewn gwirionedd.

Wrth ystyried yr elfennau posibl o fewn Bil Diwylliant, fe wnaethom archwilio rolau posibl cyrff cyhoeddus a fformatau cyllid cyhoeddus. Yn fras, gall cyrff cyhoeddus gael pwerau, dyletswyddau ac o fewn y rhain y gallu i ddosbarthu arian.

Beth yw'r opsiynau?

Er y gall cyrff gael dyletswyddau i ddarparu gwasanaeth, yn yr un modd gellir comisiynu gwasanaethau neu gall fod dyletswydd ehangach i sicrhau lefel o gyflenwad – a all fod mewn perthynas â lefelau gwasanaeth gofynnol diffiniedig neu a all fod yn fwy hyblyg o ran tystiolaeth o alw mewn unrhyw faes. Gall cyrff gymryd rôl oruchwyllo dros gyflawni dyletswyddau'n foddhaol gan gynnwys darparu gwasanaethau, a gall hyn fel arfer gael ei baru â monitro ystod o bethau – fel cyflawni dyletswyddau, galw neu sefyllfa ehangach fel iechyd sector penodol – a rhyw fath o adrodd i gorff goruchwyllo fel llywodraeth Cymru a/neu'r cyhoedd. Gall cyrff cyhoeddus gael dyletswyddau i ymgynghori â rhanddeiliaid penodol – neu bwerau i ystyried eu barn – gan gynnwys pwerau neu hyd yn oed ddyletswyddau i gynnull un neu fwy o grwpiau neu gyrff. Yn olaf, gallant gyhoeddi canllawiau neu safonau – i ategu deddfwriaeth a pholisi presennol – a all fod â sail statudol.

O ran fformatau cyllid cyhoeddus, er y gall fod tuedd i feddwl yn ddiodyn am grantiau refeniw neu gomisiynu gwasanaethau, mae llawer o ddefnyddiau eraill o arian cyhoeddus i gefnogi nodau polisi gan gynnwys benthyciadau neu grantiau adferadwy, gwarantau a chymhellion eraill i leihau risg i fuddsoddwyr eraill a chyllid lled-fasnachol ar delerau mwy manteisiol nag y bydd y farchnad yn eu darparu. Am fwy o fanylion gweler Atodiad 2.

Adolygwyd hefyd y dyletswyddau sydd gan 'lywodraeth y DU' o dan yr offerynnau rhyngwladol y mae'n rhan ohonynt, fel deunydd ffynhonnell posibl ar gyfer dyletswyddau o fewn Bil Diwylliant. Amlinellir y dyletswyddau hyn yn Atodiad 3. Mae'r adolygiadau hyn yn herio tybiaeth llawer o bobl y byddai sylwedd Bil Diwylliant o reidrwydd yn amrywio o amgylch dyletswydd ar awdurdodau lleol i ddarparu gwasanaethau diwylliannol eu hunain. Mae llawer o opsiynau eraill.

Er mwyn bod yn effeithiol, byddai angen i Fil Diwylliant ddod ag egwyddorion arweiniol ynghyd (boed drwy hawliau diwylliannol neu ddull arall); dyletswyddau a rhwymedigaethau newydd ar gyfer cyrff cyhoeddus; adnoddau i gefnogi gweithredu; a chanllawiau statudol ac anstatudol manwl, penodol i alluogi mynd i'r afael â diwylliant mewn ffordd system-gyfan. Byddai angen iddo osod dyletswyddau a rhwymedigaethau ar bob corff cyhoeddus yng Nghymru, nid dim ond y llywodraeth ganolog a/neu awdurdodau lleol.

“Er mwyn bod yn effeithiol, byddai angen i Fil Diwylliant ddod ag egwyddorion arweiniol ynghyd.”

Beth yw'r opsiynau?

■ Diffinio diwylliant

Er mwyn sicrhau bod diwylliant yn cael ei ddiogelu, ei hyrwyddo a'i flaenoriaethu, dylai fod dealltwriaeth glir a rennir o'r hyn y mae'n ei olygu. Mae gan rai rhanddeiliaid deimlad bod Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn diffinio diwylliant. Mewn gwirionedd, nid oes diffiniad ategol o ddiwylliant o fewn y ddeddf, er bod y nod llesiant perthnasol yn rhoi rhywfaint o syniad o'i siâp:

Cymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn amddiffyn diwylliant, treftadaeth a'r iaith Gymraeg, ac sy'n annog pobl i gymryd rhan yn y celfyddydau, a chwaraeon a hamdden

Er gwaethaf rhagdybiaethau cyffredin ynghylch beth yw "diwylliant" – o fewn y sector ac ymhlith aelodau'r cyhoedd – nid oes consensws. Gallwn nodi rhai pwyntiau amlwg o ansicrwydd: a yw treftadaeth yn rhan o ddiwylliant? Neu chwaraeon? Neu'r diwydiannau creadigol? Y tu hwnt i hyn, mae gormod o bobl yn teimlo nad yw diwylliant "ar eu cyfer nhw," oherwydd eu bod yn ei weld fel arfer unigryw, nad yw'n berthnasol i'w bywydau beunyddiol.

Mae rhanddeiliaid wedi bod yn glir y byddai'n beryglus symud ymlaen â Bil Diwylliant os nad yw'n sefydlu dealltwriaeth gyffredin o ddiwylliant, gan gynnig diffiniad o gwmpas sy'n ei gwneud hi'n glir beth yw'r disgwyl i gyrrff cyhoeddus ei gefnogi.

Mae polisi diwylliannol y DU – gan gynnwys polisi Cymru hyd yma – yn tueddu i ddisgrifio diwylliant fel rhywbeth sy'n ymwneud â sectorau penodol o'r economi. Er enghraifft:

- Mae **Blaenoriaethau Llywodraeth Cymru** ar gyfer Diwylliant yn cyfeirio'n benodol at "y sectorau celfyddydau, amgueddfeydd, llyfrgelloedd, archifau a'r amgylchedd hanesyddol" – ac eithrio chwaraeon a'r diwydiannau creadigol, gan nodi bod "cysylltiad clir rhwng eu gwaith a llesiant diwylliannol."²⁵
- Mae deunydd ategol a grëwyd gan **Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol** i gyflwyno **Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol** yn defnyddio diwylliant "fel term i gwmpasu archifau, celfyddydau, treftadaeth, iaith, llyfrgelloedd, amgueddfeydd, chwarae a chwaraeon."²⁶

Mae hwn yn ddull addas os yw prif bwrpas y Bil Diwylliant yw cefnogi sector o'r economi. Fodd bynnag, mae rhesymau da dros drin diwylliant fel mwy na diwydiant. Gall y model diwylliant sector-wrth-sector a ddefnyddir yn gyffredin ym mholisi diwylliannol y DU fod yn rhwystr i bolisi cydgysylltiedig, oherwydd ei bod yn llai amlwg ar unwaith sut neu pam y dylai sectorau eraill gyfrannu at iechyd y sector diwylliant.

²⁵ https://www.llyw.cymru/blaenoriaethau-ar-gyfer-diwylliant.html?_gl=1*ngzbt*_ga*MTQ1OTA2NTYuMTc2MzY0NDIyOA.*_ga_L1471V4N02*cE3NzEzNDMzODgkbzEkZzEkdDE3NzEzNDYyMTlkajYwJGwwJGgw ²⁶ <https://futuregenerations.wales/cym/darganfod/cenedlaethau-dyfodol-cymru/deddf-cenedlaethau-dyfodol-2015/gymru-a-diwylliant-bywiog-lle-maer-gymraeg-yn-ffynnu/> ²⁷ Gweler, er enghraifft Justin O'Connor, Culture is Not An Industry (Manchester, 2024)

Beth yw'r opsiynau?

Nid oes rhaid i ddiffiniadau o ddiwylliant fod yn seiliedig ar strwythur y sector diwylliannol na'r ffordd y mae llywodraeth yn digwydd gweithio, er eu bod yn aml yn gwneud hynny. Gallant ganolbwyntio ar brofiadau unigolion a chymunedau. Mae'r dull hwn yn fwy unol â'r dull datblygu cynaliadwy, rhyngddisgyblaethol a geir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol²⁸ – yn ogystal â bod yn fwy unol â diffiniadau rhyngwladol o ddiwylliant.

Mae'r diffiniadau o ddiwylliant sydd wedi'u cynnwys mewn confensiynau a datganiadau'r Cenhedloedd Unedig yn mabwysiadu dull sy'n rhoi pobl yn gyntaf, gan ganolbwyntio ar le diwylliant ym mywydau cymunedau a chymdeithasau. Yn eironig, y dull sy'n canolbwyntio ar bobl yw'r union ddull hwn y mae'r British Council yn annog llunwyr polisi ac ymarferwyr mewn gwledydd eraill i'w fabwysiadu,²⁹ tra bod y cysyniad yn llawer llai dealladwy neu wedi'i fabwysiadu o fewn y DU ei hun.

Mabwysiadwyd diffiniad gweithiol UNESCO o 1982 gan y DU yn 2001 yn Natganiad Cyffredinol UNESCO ar Amrywiaeth Ddiwylliannol:

Dylid ystyried diwylliant fel y set o nodweddion ysbrydol, materol, deallusol ac emosiynol nodedig cymdeithas neu grŵp cymdeithasol, a'i fod yn cwmpasu, yn ogystal â chelf a llenyddiaeth, ffyrdd o fyw, ffyrdd o fyw gyda'n gilydd, systemau gwerthoedd, traddodiadau a chredoau.³⁰

Mae Confensiwn 2003 ar gyfer Diogelu Treftadaeth Ddiwylliannol Anniriaethol yn 2024 (y gwnaeth y DU ymuno ag ef yn 2024), yn diffinio treftadaeth ddiwylliannol anniriaethol fel:

yr arferion, y cynrychioliadau, y mynegiadau, y wybodaeth, y sgiliau – yn ogystal â'r offerynnau, y gwrthrychau, yr arteffactau a'r manau diwylliannol sy'n gysylltiedig â hwy – y mae cymunedau, grwpiau ac, mewn rhai achosion, unigolion yn eu hadnabod fel rhan o'u treftadaeth ddiwylliannol.³¹

²⁸ Gweler, er enghraifft, papur Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru ar lesiant diwylliannol, a gynlluniwyd i gefnogi Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus i fynd i'r afael â'r thema hon. <https://wcpp.org.uk/wp-content/uploads/Llesiant-diwylliannol-WCPP-Papur-hysbysu-tystiolaeth-1.pdf>

²⁹ https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/ch4ig_essays_torreggianiwoodley_web.pdf ³⁰ Wedi'i fabwysiadu gan y DU ac aelod-wladwriaethau eraill yn Natganiad Cyffredinol UNESCO 2001 ar Amrywiaeth Ddiwylliannol <https://adatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UNESCO%20Universal%20Declaration%20on%20Cultural%20Diversity.pdf> yn seiliedig ar Ddatganiad Meccico ar Bolisiau Diwylliannol UNESCO ym 1982 a gytunwyd hefyd gan y DU

³¹ Confensiwn 2003 ar gyfer Diogelu Treftadaeth Ddiwylliannol Anhygyrch y gwnaeth y DU ymuno ag ef yn 2024 <https://ich.unesco.org/en/convention#part1>

Beth yw'r opsiynau?

Mae hyn yn cynnwys “traddodiadau a mynegiadau llafar, gan gynnwys iaith; celfyddydau perfformio; arferion cymdeithasol, defodau a digwyddiadau Nadoligaidd; gwybodaeth ac arferion ynghylch natur a'r bydysawd; [a] chreffftwaith traddodiadol.”³²

Mae risgiau i ddiffinio diwylliant yn y gyfraith. Gallai diffiniad rhy gul hepgor agweddau pwysig ar brofiad diwylliannol, gan roi blaenoriaeth i rai mathau o ddiwylliant dros eraill. Gallai gefnogi'r farn bod un diwylliant Cymreig yn hytrach nag amrywiaeth o ddiwylliannau a mynegiadau diwylliannol yng Nghymru sy'n deilwng o gefnogaeth. Gallai diffiniad rhy eang fod yn aneglur o aneglur.

Serch hynny, gallai tynnu ar y diffiniadau hyn ffurfio sail ddefnyddiol ar gyfer cynigion ar gyfer polisi a deddfwriaeth ar ddiwylliant sy'n adlewyrchu'n benodol rôl diwylliant yn natblygiad cynaliadwy Cymru a'i effaith ar genedlaethau'r dyfodol yng Nghymru. Gallai hyn helpu i ysgogi integreiddio diwylliant ar draws polisi cyhoeddus a gwasanaethau cyhoeddus - a symud y ffocws i brofiadau a llesiant unigolion a chymdeithas.

Mewn theori, nid oes angen deddfwriaeth ar gyfer diffiniad o'r fath – gallai ymddangos o fewn polisi. Ond os nad yw'n ymddangos o fewn deddfwriaeth, yna dim ond diffiniad arall fydd hi ymhlith llawer sy'n deillio o actor yn y maes – Swyddfa Comisiwn Cenedlaethau'r Dyfodol neu Lywodraeth Cymru, er enghraifft – mewn gofod gorllawn, gyda llawer o gyrff eraill yn gweithio gyda'u diffiniadau eu hunain. Ni fyddai'r llwybr hwn yn darparu unrhyw ofyniad i ddeall na mabwysiadu'r diffiniad. A gallai newid wrth i gyfeiriadau gwleidyddol newid.

Pe bai'n cael ei ddiffinio, o fewn Bil Diwylliant – yn annibynnol neu'n diwygio Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol neu ganllawiau statudol iddo – gallai deddfwriaeth yn y dyfodol sy'n cyfeirio at ddiwylliant ddefnyddio'r diffiniad hwn yn ddiodyn a gellid diwygio deddfwriaeth bresennol trwy'r bil i ddefnyddio'r diffiniad hwn hefyd. Mae pasio bil yn gofyn am radd uwch a mwy ffurfiol o gonsensws na chytuno ar bolisi felly byddai'r diffiniad yn dod gyda'r awdurdod hwnnw. Mae cael amser i ddileu neu ddiwygio deddfwriaeth yn cymryd amser a chyalaf gwleidyddol, ac felly byddai gan y diffiniad well siawns o wrthsefyll newidiadau mewn polisi a llywodraeth.

■ Dewisiadau statudol

Dod â chonfensiynau rhyngwladol sy'n ymwneud â diwylliant i gyfraith Cymru

Mae Blaenoriaethau Llywodraeth Cymru ar gyfer Diwylliant yn nodi'r uchelgais bod “democratiaeth ddiwylliannol a hawliau diwylliannol yn ganolog i ddiwylliant yng Nghymru.” Dangosodd ein hymgynghorriad diweddar gonsensws llethol y dylai pobl yng Nghymru allu mwynhau ystod eang o hawliau diwylliannol.

³² Ibid

Beth yw'r opsiynau?

Mae Adroddiadwr Arbennig y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau Diwylliannol – yr ymgynghorwyd ag ef wrth gynhyrchu'r papur hwn – yn cynnig y diffiniad canlynol:

Mae hawliau diwylliannol yn amddiffyn hawliau pob person, yn unigol ac mewn cymuned ag eraill, yn ogystal â grwpiau o bobl, **i ddatblygu a mynegi eu dynoliaeth, eu barn ar y byd a'r ystyron y maent yn eu rhoi i'w bodolaeth a'u datblygiad** [pwyslais yn y gwreiddiol] trwy, ymhlith pethau eraill, werthoedd, credoau, argyhoeddiadau, ieithoedd, gwybodaeth a'r celfyddydau, sefydliadau a ffyrdd o fyw.

Mae hawliau diwylliannol hefyd yn amddiffyn mynediad at dreftadaeth ac adnoddau sy'n caniatáu i brosesau adnabod a datblygu o'r fath ddigwydd.

Nid yw'r mandad ar hawliau diwylliannol yn anelu at amddiffyn diwylliant na threftadaeth ddiwylliannol ynddo'i hun, ond i hyrwyddo'r amodau sy'n caniatáu i bob person heb wahaniaethu gael mynediad, cymryd rhan a chyfrannu at bob agwedd ar fywyd diwylliannol mewn modd sy'n datblygu'n barhaus.³³

Mae rhai hawliau diwylliannol eisoes yn bodoli yng nghyfraith y DU. Gellir ystyried hawliau ynghylch Eiddo Deallusol fel math o hawl ddiwylliannol, fel y gellir ystyried yr hawl i ryddid mynegiant.³⁴

Y tu hwnt i'r rhain, mae'r DU wedi llofnodi nifer o gonfensiynau rhyngwladol sy'n cynnwys hawliau diwylliannol (i ddinasyddion) a dyletswyddau a rhwymedigaethau (i gyrff cyhoeddus). Mae cynnal yr hawliau hyn – a gaiff eu mynegi'n aml mewn trafodaethau am gyfraith ryngwladol fel dyletswydd i "barchu, amddiffyn a chyflawni" – eisoes yn debygol o fod yn gyfrifoldeb i Lywodraeth Cymru gan ei fod yn gyfrifoldeb i lywodraeth y DU a bod diwylliant yn gymhwysedd dirprwyedig i Lywodraeth Cymru. Fodd bynnag, gan nad yw'r confensiynau wedi'u hymgorffori mewn cyfraith ddomestig, mae ymwybyddiaeth gyfyngedig o'r hawliau hyn a'r gallu cyfyngedig i sicrhau eu bod yn cael eu gorfodi.

³³ <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/mapping-cultural-rights-nature-issues-stake-and-challenges> ³⁴ Erthygl 10 o Gonfensiwn Ewropeaidd ar Hawliau Dynol, a ymgorfforwyd yng nghyfraith y DU gan Ddeddf Hawliau Dynol 1998 <https://www.equalityhumanrights.com/cy/human-rights/human-rights-act/erthygl-10-rhyddid-mynegiant> ³⁵ Mae'r rhain yn cynnwys y Datganiad Cyffredinol ar Hawliau Dynol, Cyfamod Rhyngwladol 1966 ar Hawliau Economaidd, Cymdeithasol a Diwylliannol a Chyfamod Rhyngwladol 1966 ar Hawliau Sifl a Gwleidyddol, a Chonfensiwn UNESCO 2005 ar Warchod a Hyrwyddo Amrywiaeth Mynegiadau Diwylliannol. (Gweler Atodiad 3 am grynodedd o agweddau perthnasol y confensiynau hyn.)

Beth yw'r opsiynau?

Yr opsiwn mwyaf posibl fyddai ymgorffori confensiynau rhyngwladol yn uniongyrchol yng nghyfraith Cymru. Mae cynsail wedi'i osod gan Lywodraeth yr Alban, sy'n ceisio ymgorffori deddfwriaeth hawliau dynol rhyngwladol yng nghyfraith yr Alban. Arweiniodd her i'r Goruchaf Lys yn 2021 at ailystyried y dull gweithredu, ond mae cynlluniau o hyd i symud ymlaen â Bil Hawliau Dynol.³⁷

Nid ymgorffori uniongyrchol yw'r unig opsiwn. Mae opsiynau eraill o bosibl yn fwy ymarferol ac yn fwy effeithiol:

- **Ymgorffori anuniongyrchol**, sy'n "rhoi rhywfaint o effaith i gytundeb mewn cyfraith genedlaethol trwy fecanwaith cyfreithiol arall."³⁸ Er enghraifft, gallai canllawiau statudol ar gyfer Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a/neu ddeddfwriaeth arall – mewn perthynas â diwylliant neu sectorau eraill fel iechyd, trafnidiaeth ac ati – ei gwneud yn ofynnol rhoi sylw dyledus i hawliau a dyletswyddau³⁹ o fewn confensiynau rhyngwladol.
- **Ymgorffori fesul tipyn**: Gallai deddfwriaeth Gymreig sefydlu hawliau i ddiwylliant sy'n seiliedig ar ddarpariaethau cytuniadau presennol, heb ddod â'r cytuniadau eu hunain i gyfraith Cymru.
- **Hawliau ychwanegol**. Nid oes angen i Fil Diwylliant gael ei gyfyngu gan gytuniadau a chonfensiynau y mae'r DU eisoes wedi'u llofnodi. Gallai sefydlu hawliau sy'n benodol i'r cyd-destun Gymreig. Gallai hefyd gael ei ysbrydoli gan feddwl rhyngwladol ehangach fel Datganiad Fribourg ar Hawliau Diwylliannol, neu Gynllun Hawliau Diwylliannol Barcelona.

Mae risg y gallai hawliau fod yn rhy amwys i fod yn orfodadwy a/neu'n gyfrawn. Byddai angen eu cefnogi gan ganllawiau statudol ac anstatudol ychwanegol; gallai bil hefyd sefydlu dyletswyddau cydymffurfio penodol ar gyfer cyrff cyhoeddus Cymru i sicrhau bod hawliau'n cael eu parchu a'u gorfodi ac i'w hystyried yn eu prosesau llunio polisiau a gwneud penderfyniadau.

Byddai cyhoeddusrwydd ac addysg ynghylch hawliau diwylliannol hefyd yn rhan bwysig o'r gweithrediad.

“Mae hawliau diwylliannol hefyd yn amddiffyn mynediad at dreftadaeth ac adnoddau sy'n caniatáu i brosesau adnabod a datblygu o'r fath ddigwydd.”

³⁶ Gweler papur briffo ar y rhan a chwaraeir gan hawliau diwylliannol: <https://www.hrcscotland.org/resources/final-the-right-to-cultural-life-in-scotland-march-2023-1.pdf> ³⁷ <https://www.gov.scot/publications/summary-human-rights-bill-scotland-discussion-paper/pages/1/>

³⁸ <https://www.law.ed.ac.uk/sites/default/files/2020-12/Different%20types%20of%20incorporation%20infographic%5B1%5D%20-%20ACC.pdf>

³⁹ Mae'r confensiynau hefyd yn cynnwys dyletswyddau ar gyfrif cyhoeddus i gynnal a chefnogi mwynhad hawliau diwylliannol. Crynhoir y rhain yn Atodiad 3.

Beth yw'r opsiynau?

■ Sefydlu dyletswyddau statudol i sicrhau darpariaeth

Mae'n debyg y byddai hyn yn golygu dyletswyddau statudol ar gyrff cyhoeddus (awdurdodau lleol yn bennaf) i ddarparu, neu sicrhau darpariaeth, lefel isafswm o wasanaethau diwylliannol.

Gallai hyn ddilyn y model presennol sy'n berthnasol i wasanaethau llyfrgell ac archif – sef dyletswydd ar awdurdodau lleol i ddarparu gwasanaeth diwylliannol eu hunain. Fodd bynnag, mae amheuaeth sylweddol gan randdeiliaid ynghylch y model hwn, oherwydd ei ddiffyg llwyddiant canfyddedig wrth atal cau llyfrgelloedd. Mae rhanddeiliaid yn ofni y byddai lefel isafswm o ddarpariaeth yn cael ei hystyried yn ddigonol, ac na fydd gan gyrff cyhoeddus unrhyw ysgogiad i fynd y tu hwnt i hyn. Mae'r model hwn hefyd yn golygu ffocws ar sefydliadau cyhoeddus a sefydliadau diwylliannol yn hytrach na phrofiadau cymunedau neu weithgareddau diwylliannol ymarferwyr unigol.

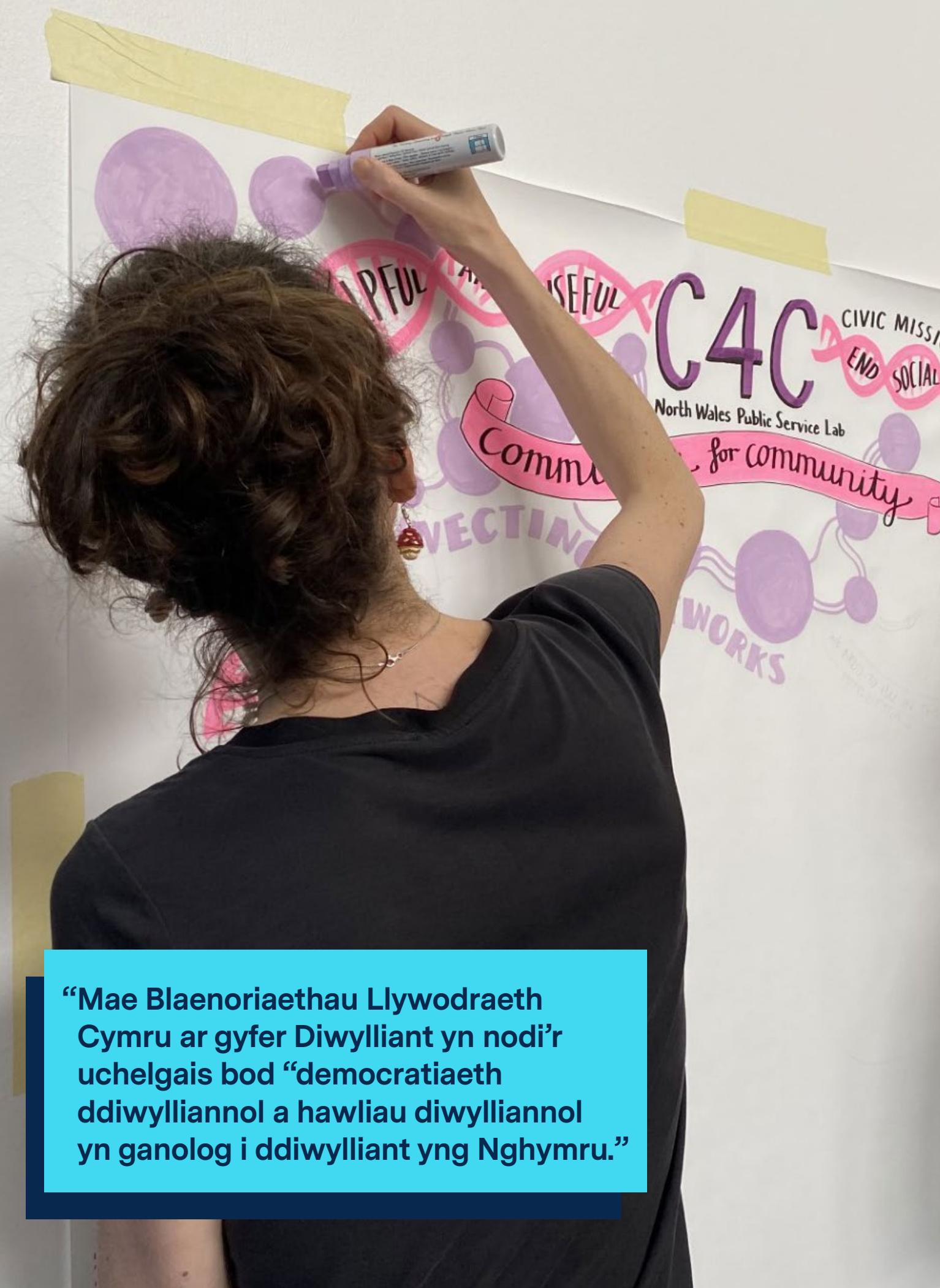
Mae'r sefyllfa ddiodyn, sef bod yn rhaid i awdurdodau lleol ddarparu, yn anwybyddu'r realiti ar lawr gwlad o fodel cymysg iawn o ddarpariaeth ddiwylliannol – gyda sefydliadau'r trydydd sector, busnesau, artistiaid a gweithwyr llawrydd eraill a chymdeithas sifil (sefydliadau cymunedol a gwirfoddol ac unigolion a chymunedau) eisoes yn darparu llawer o'r cyfleoedd i bobl fwynhau bywyd diwylliannol cyfoethog. Mae cyfranogiad awdurdodau lleol mewn cyfleoedd o'r fath eisoes yn amrywio ar draws:

- Darparu'r gwasanaethau diwylliannol eu hunain
- Comisiynu gwasanaethau diwylliannol gan eraill
- Darparu adeiladau, cyfadrannau neu adnoddau eraill i gefnogi'r ddarpariaeth
- Rhoi cymhorthdal i ddarparu gwasanaethau o'r fath trwy grantiau i sefydliadau diwylliannol a/neu grwpiau cymunedol.

Fel arall, gellid rhoi'r ddyletswydd i awdurdodau lleol – a chyrrff cyhoeddus eraill – sicrhau darpariaeth sy'n ddigonol i alluogi pobl i arfer eu hawliau diwylliannol. Byddai hyn yn dilyn model tebyg i Ddeddf Gofal Plant 2006 a'i gweithrediad yng Nghymru a Lloegr.⁴⁰ Mae'r dull hwn yn adlewyrchu lluosogrwydd y ddarpariaeth ddiwylliannol a'r gweithgarwch creadigol ar draws y sectorau cyhoeddus, preifat a thrydydd yn ogystal â'r rhai sy'n cael eu harwain yn fawr gan gymdeithas sifil. Mae hefyd yn cydnabod bod diwylliant yn draddodiadol yn ddarostyngedig i'r 'egwyddor hyd braich' ym mholisi diwylliannol Cymru a Lloegr.⁴¹

⁴⁰ <https://www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/2006/21/notes/division/6/1> ⁴¹ <https://www.culturenet.cz/coKmv4d994Swax/uploads/2018/08/The-Arm%E2%80%99s-Length-Principle-and-the-Art-Funding-System.doc>

“Mae Blaenoriaethau Llywodraeth Cymru ar gyfer Diwylliant yn nodi’r uchelgais bod “democratiaeth ddiwylliannol a hawliau diwylliannol yn ganolog i ddiwylliant yng Nghymru.”

Beth yw'r opsiynau?

Mae Deddf Teithio Llesol (Cymru) 2013⁴² yn gyfeirnod defnyddiol ar gyfer sut i ddefnyddio deddfwriaeth dargedig i ddiffinio a chreu gwe o ddyletswyddau o amgylch math penodol o ddarpariaeth i gyflawni llesiant a chanlyniadau eraill.

Wedi'i ysbrydoli gan y deddfau hyn, gallai'r pecyn o ddyletswyddau 'i sicrhau darpariaeth ddigonol' ar awdurdodau lleol (neu gyrff cyhoeddus eraill) gynnwys:

- mapio darpariaeth ddiwylliannol yn erbyn anghenion/dymuniadau cymunedau lleol;
- adrodd ar ddangosyddion diwylliannol manwl a gwerthuso cyfraniad diwylliannau at ganlyniadau llesiant;
- sicrhau darpariaeth boed hynny'n cael ei ddarparu ganddynt hwy eu hunain, cyrff cyhoeddus, elusennau, busnesau neu gymdeithas sifil;
- meithrin capasiti o fewn a rhwng sefydliadau, y gweithlu creadigol a diwylliannol a chymdeithas sifil, gan gynnwys gwirfoddolwyr;
- ac ymyrryd i ddarparu cefnogaeth trwy gyllid, hyfforddiant, hyrwyddo neu fel arall lle nad yw darpariaeth leol yn diwallu anghenion lleol.

Mae dyletswyddau i hyrwyddo a darparu gwybodaeth yn ddyletswydd mor arwyddocaol fel eu bod yn haeddu cael eu hystyried ar wahân i'r pecyn hwn.

⁴² <https://www.legislation.gov.uk/cy/anaw/2013/7/contents>

Beth yw'r opsiynau?

■ Sefydlu dyletswyddau statudol i hyrwyddo diwylliant

Fel y nodwyd uchod, mae angen cysyniad eang o 'hyrwyddo' i sicrhau bod pobl yn cymryd rhan mewn gweithgareddau diwylliannol a chreadigol. Nid yw sicrhau bod gwasanaethau diwylliannol a chyfleoedd eraill i fod yn greadigol ar gael yn golygu y byddant yn cael eu defnyddio'n deg y tu hwnt i'r rhai sydd eisoes yn ymgysylltu'n hyderus mewn diwylliant neu greadigrwydd neu sydd â chanlyniadau llesiant, yn enwedig i'r rhai sydd dan anfantais fel arall.

Mae'r math hwn o rôl hyrwyddo ar gyfer awdurdodau lleol yn adlewyrchu rolau tebyg mewn deddfwriaeth ar gyfer teithio llesol a darpariaeth gofal plant a gwasanaethau teuluol. Mae'n debyg bod confensiynau rhyngwladol y mae'r DU yn rhan ohonynt eisoes yn gosod neu o leiaf yn awgrymu dyletswyddau ar Lywodraeth Cymru⁴³, o ystyried bod diwylliant yn gymhwysedd dirprwyedig. Mae'r dyletswyddau hyn yn cynnwys:

- Hyrwyddo amrywiaeth **ddiwylliannol** – gan gynnwys trwy **raglenni addysgol** ac ymwybyddiaeth gyhoeddus
- Cefnogi **lledaeniad** diwylliant
- Creu **amgylchedd** sy'n annog unigolion a grwpiau i gael mynediad at fynegiadau diwylliannol amrywiol
- Integreiddio diwylliant **i bob lefel o bolisiau** sy'n cefnogi datblygu cynaliadwy, yn enwedig meithrin... **hyrwyddo** amrywiaeth ddiwylliannol⁴⁴.

Fel y nodwyd uchod, gall cyrff cyhoeddus wneud mwy na darparu gwasanaethau neu ariannu eraill i ddarparu gwasanaethau. Mae dulliau polisi eraill yn cynnwys arweinyddiaeth, cynnull, eiriolaeth, hyrwyddo a defnyddio adnoddau dynol a ffisegol fel adeiladau a chyfleusterau.⁴⁵ Byddai hyn yn adlewyrchu newid diwylliant yn y cyrff eu hunain tuag at gydnabod a deall – syniad cliriach a mwy canolog i'r dinesydd o – ddiwylliant. Dyna pam y canolbwyntir ar y dechrau ar ei ailddiffinio i ffwrdd o sectorau'r diwydiannau diwylliannol a'r ffiniau mympwyol rhwng cylchoedd gwaith cyrff cyhoeddus.

Mae Deddf y Ffindir ar Weithgareddau Diwylliannol mewn Llywodraeth Leol 166/2019 yn nodi mai "dyletswydd yr awdurdodau lleol yw darparu gweithgareddau diwylliannol," ac yn cynnig rhestr o weithgareddau sy'n angenrheidiol i gyflawni'r ddyletswydd hon.⁴⁶ Mae'r rhan fwyaf o'r rhain yn canolbwyntio ar hyrwyddo a meithrin yr amodau ar gyfer bywyd diwylliannol, yn hytrach na darpariaeth uniongyrchol.

⁴³ Gweler Atodiad 3 am fwy o fanylion. ⁴⁴ Gweler Atodiad 4 am fwy o fanylion. ⁴⁵ Gweler <https://www.local.gov.uk/publications/creative-places-supporting-your-local-creative-economy> ⁴⁶ "Er mwyn cyflawni'r ddyletswydd hon, rhaid i awdurdodau lleol:

1. hyrwyddo mynediad cyfartal i wasanaethau diwylliannol a chefyddydol a defnydd eang ohonynt;
2. creu amodau ar gyfer gwaith a gweithgareddau artistig proffesiynol;
3. hyrwyddo cyfranogiad gweithredol yn y celfyddydau a diwylliant a gweithgareddau dinesig cysylltiedig;
4. cynnig cyfleoedd ar gyfer addysg artistig a diwylliannol sy'n canolbwyntio ar nodau sy'n cwmpasu gwahanol ffurfiau a meysydd o ddiwylliant a chelf;
5. hyrwyddo cadwraeth a defnydd treftadaeth ddiwylliannol, a gweithgareddau sy'n meithrin ac yn datblygu hunaniaethau lleol;
6. hyrwyddo'r celfyddydau a diwylliant fel rhan o iechyd a lles trigolion, cynhwysiant ac ymgysylltiad cymunedol, a bywiogrwydd lleol a rhanbarthol;
7. hyrwyddo rhyngweithio diwylliannol a gweithgareddau rhyngwladol, a chynnal gweithgareddau artistig a diwylliannol eraill."

<https://www.fnlex.fr/en/legislation/translations/2019/eng/166>

Beth yw'r opsiynau?

■ Canllawiau statudol ar gyfer gweithredu

Bydd gweithredu'n hanfodol i sicrhau llwyddiant Bil Diwylliant. Felly, bydd angen i ganllawiau i gyrrff cyhoeddus ynghylch y ffordd y maent yn ystyried ac yn ymgorffori diwylliant yn eu gwaith fod yn fwy llym, tynnach a mwy manwl na'r hyn a gynigiwyd hyd yn hyn.

Os penderfynir diffinio diwylliant mewn statud neu bolisi, yna gall canllawiau statudol gyfeirio'n benodol at ddiffiniadau yng nghyfraith Cymru neu gytundebau rhyngwladol.

Os cymerir dull hawliau diwylliannol, dylai canllawiau gynnwys cyfeiriad penodol at y ffaith bod angen i gyrrff cyhoeddus ystyried mwynhau'r hawliau hyn a'r niwed neu'r risgiau posibl i fwynhau'r hawliau hyn.

Bydd union ffurf unrhyw ganllawiau statudol yn dibynnu ar y dulliau deddfwriaethol a pholisi a gymerir.

■ Cyfranogiad dinesig mewn gwneud penderfyniadau

Mae democratiaeth ddiwylliannol yn faes ymarfer cyfoethog a chymhleth, ac mae trafodaeth fanwl y tu hwnt i gwmpas yr adroddiad hwn. Fe'i defnyddir weithiau i ddisgrifio dulliau cyfranogol ar lawr gwlad o ddiwylliant gan sefydliadau celfyddydol a chyllidwyr.⁴⁷ Ond mae hefyd yn disgrifio model lle mae dinasyddion a thrigolion yn cymryd rhan uniongyrchol mewn gwneud penderfyniadau ynghylch polisi diwylliannol.

Enghraifft o hyn yw cyllidebu cyfranogol. Nod Llywodraeth yr Alban yw i 1% o gyllidebau awdurdodau lleol gael eu dosbarthu drwy gyllidebu cyfranogol.⁴⁸ Mae yna hefyd wedi bod rhywfaint o ddiddordeb yn hyn yng Nghymru,⁴⁹ Mae yna hefyd wedi bod rhywfaint o ddiddordeb yn hyn yng Nghymru, a rhywfaint o arbrofi, er enghraifft yng Ngwent.⁵⁰

⁴⁷ <https://64millionartists.com/what-we-do/cultural-democracy/> ⁴⁸ <https://pbscotland.scot/blog/2023/7/14/what-is-the-1-local-government-participatory-budgeting-commitment> ⁴⁹ <https://wcpp.org.uk/cy/report/participatory-budgeting/> ⁵⁰ <https://sharedfutureec.org.uk/wp-content/uploads/2024/04/PB-Evaluation-Toolkit-Final-May-2023-web.pdf>

Beth yw'r opsiynau?

Mae yna hefyd ddulliau nad ydynt yn canolbwyntio ar gyllideb ar gyfer cynnwys dinesig. Mae Awdurdod Cyfunol Maerol Gorllewin Lloegr wedi creu Cynulliad Dinasyddion i lunio ei gynllun diwylliant newydd, gyda'r dasg o ystyried y cwestiwn "Sut olwg fyddai ar ddiwylliant a chreadigrwydd yng Ngorllewin Lloegr pe baent ar gyfer pawb?"⁵¹

■ Dewisiadau cyllidebol

Mae penderfyniadau ariannol – ac yn benodol pwerau codi trethi – fel arfer wedi'u cadw i lywodraethau, oherwydd mae'r rhain yn benderfyniadau gwleidyddol yn eu hanfod, sydd, mewn ystyr llythrennol iawn, yn anodd deddfu ar eu cyfer.

Mae gwneud ymrwymïadau ariannol yn y gyfraith yn anarferol ond nid yn anghyffredin. Fe'i defnyddiwyd i gadarnhau ymrwymiad y DU i wario ar ddatblygu rhyngwladol⁵². Er ei fod yn 'ystumiol' – oherwydd gellir diddymu neu ddiwygio deddfwriaeth bob amser – mae deddfwriaeth yn anoddach – yn gostus, yn gymhleth, yn weladwy i'r cyhoedd, ac yn gofyn am radd uwch o gonsensws – i'w dadosod na pholisi. A gall yr ystum fod yn bwysig, oherwydd gall ymrwymiad mor gadarn a thymor hwy alinio rhanddeiliaid eraill – hyd yn oed cyllidwyr neu ddeiliaid asedau eraill o bosibl – i fuddsoddi neu ymrwymo adnoddau eraill.

Fodd bynnag, gellid gwneud rhai o'r ymrwymïadau hyn yn wleidyddol yn hytrach na'u gwneud yn gyfraith – sy'n golygu y gellir ystyried y rhain fel opsiynau statudol ac anstatudol.

■ Isafswm incwm sylfaenol

Isafswm incwm sylfaenol i artistiaid – roedd rhywfaint o gefnogaeth i hyn yn yr ymgynghoriad ond hefyd nodiadau o rybudd. Bydd cynllun peilot yn Iwerddon a redodd o 2022 hyd at 2025 yn parhau ac o bosibl yn cael ei ehangu o 2026.⁵³

■ Gosod canran isafswm ar gyfer diwylliant mewn cyllidebau

Gallai hyn ymwneud â chanran o gyfanswm cyllideb llywodraeth Cymru neu gyrff cyhoeddus penodol, neu ganran o dderbyniadau penodol. Mae nifer o fodolau a rhagdybiaethau sy'n amrywio o raddfa fawr i fach, ar draws ystod o sectorau:

- Ymrwymiad Llywodraeth y DU i wario 5% o'r gyllideb ar amddiffyn⁵⁴
- Mae menter "1% dros Ddiwylliant" Rhanbarth Dinas Lerpwl yn ymrwymo i wario 1% o'i chyllid datganoli ar weithgareddau diwylliannol.⁵⁵
- Wedi'i grybwyll eisoes, targed Llywodraeth yr Alban ar gyfer 1% o wariant awdurdodau lleol i'w benderfynu trwy gyllidebu cyfranogol

⁵¹ <https://citizensforculture.info> ⁵² <https://www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/2015/12/contents> ⁵³ <https://www.citizensinformation.ie/en/employment/unemployment-and-redundancy/employment-support-schemes/basic-income-arts/> <https://www.rte.ie/culture/2025/1007/1537249-budget-2026-basic-income-for-artists-scheme-to-become-permanent/> ⁵⁴ <https://www.gov.uk/government/news/uk-to-deliver-on-5-nato-pledge-as-government-drives-greater-security-for-working-people> ⁵⁵ <https://www.liverpoolcityregion-ca.gov.uk/news/liverpool-city-region-introduces-1-for-culture-programme-to-support-cultural-activities>

“Bydd gweithredu’n hanfodol i sicrhau llwyddiant Bil Diwylliant.”

Beth yw'r opsiynau?

Byddai model “canran dros ddiwylliant” (neu debyg) wedi'i dargedu at gyllidebau cyrff cyhoeddus yng Nghymru yn arbennig o addas ar gyfer cefnogi gweithio traws-sector, gan sicrhau bod gwariant iechyd a thrafnidiaeth (er enghraifft) yn ystyried diwylliant.

Fodd bynnag, nid yw hyn yn ddoeth ar ei ben ei hun: mae angen canllawiau ac egwyddorion clir sy'n sicrhau bod y gyllideb hon yn cael ei dyrannu mewn ffordd gydlynol ac wedi'i hanelu at gyflawni set gydlynol o nodau er mwyn iddi gyflawni'r effaith fwyaf.

■ Trethi wedi'u neilltuo

Dull arall yw trethi wedi'u neilltuo,⁵⁶ y mae eu refeniw net sy'n deillio o hyn yn cael ei neilltuo i ddiwylliant. Mae'r Senedd wedi rhoi'r opsiwn i awdurdodau lleol Cymru gyflwyno ardoll ymwelwyr o fis Ebrill 2027.⁵⁷ Gellir defnyddio refeniw, ymhlith pethau eraill, i hyrwyddo'r iaith a diwylliant Cymru.⁵⁸

Mae modelau eraill yn cynnwys ardoll ymwelwyr Caeredin, lle mae 35% o'r arian a godir wedi'i glustnodi ar gyfer diwylliant, treftadaeth a digwyddiadau.⁵⁹ Wrth i broses ddatganoli Lloegr fynd rhagddi, mae Cymdeithas Llywodraeth Leol Lloegr yn dadlau dros fwy o bwerau codi trethi i gynghorau mewn perthynas â thwristiaeth.⁶⁰

Mae model Ardal Gwella Busnes (BID) yn osgoi'r ffaith nad oes gan awdurdodau lleol yr awdurdod mewn deddfwriaeth sylfaenol i godi ardoll ychwanegol ar fusnesau. Fe'i defnyddir mewn rhai Ardaloedd Gwella Busnes yn Lloegr i gefnogi twristiaeth a diwylliant.⁶¹

“Os penderfynir diffinio diwylliant mewn statud neu bolisi, yna gall canllawiau statudol gyfeirio'n benodol at ddiffniadau yng nghyfraith Cymru neu gytundebau rhyngwladol.”

⁵⁶ <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN01480/SN01480.pdf> ⁵⁷ [https://www.llyw.cymru/yr-ardoll-ymwelwyr-sut-y-gallwn-ni-i-gyd-elwa?_gl=1*2ilsy7*_ga*MTQ1OTA2NTYuMTc2MzY0NDlyOA.*_ga_L1471V4N02*czE3NzE0MDc1MjckbzlkZzAkDE3NzE0MDc1MjckajYwJGwwJGgw](https://www.llyw.cymru/yr-ardoll-ymwelwyr-cyfraniad-bach-ar-gyfer-etifeddiaeth-barhaol) ⁵⁸ https://www.llyw.cymru/yr-ardoll-ymwelwyr-sut-y-gallwn-ni-i-gyd-elwa?_gl=1*2ilsy7*_ga*MTQ1OTA2NTYuMTc2MzY0NDlyOA.*_ga_L1471V4N02*czE3NzE0MDc1MjckbzlkZzAkDE3NzE0MDc1MjckajYwJGwwJGgw ⁵⁹ <https://worldcitiescultureforum.com/city-project/edinburgh-visitor-levy/> ⁶⁰ <https://www.local.gov.uk/lga-submission-english-devolution-and-community-empowerment-bill>

⁶¹ <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-10158/CBP-10158.pdf>

Beth yw'r opsiynau?

■ Dewisiadau anstatudol

Fel y trafodwyd yn flaenorol, nid Bil Diwylliant yw'r unig ffordd i symud ymlaen. Gellir gwneud penderfyniadau gwleidyddol ynghylch cyllidebau – ac i'r graddau y mae'r "argyfwng diwylliant" yn cael ei ystyried yn argyfwng ariannu, bydd angen gwneud penderfyniadau gwleidyddol er mwyn mynd i'r afael ag ef.

Gan roi opsiynau deddfwriaethol a chyllidebol o'r neilltu, gallai Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol barhau i fwrw ymlaen â rhai o'r opsiynau a drafodir yma. Gallai canllawiau anstatudol ynghylch gweithredu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, er enghraifft:

- Diffinio diwylliant yn ymarferol
- Argymhell bod cyrff cyhoeddus yn ystyried hawliau diwylliannol presennol
- Creu siarter hawliau diwylliannol y gallai sefydliadau ymuno â hi
- Argymhell bod cyrff cyhoeddus yn mynd ar drywydd cynnwys dinesig mewn gwneud penderfyniadau

Mae cynnull, hyrwyddo, cynghori a chyhoeddi hefyd o fewn pŵer Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol – gan eu bod hefyd, i ryw raddau, o fewn pŵer y sector diwylliannol ei hun. Fodd bynnag, gellid dadlau bod yr ymyriadau hyn eisoes wedi'u rhoi ar brawf, gan wneud yr achos dros ymyriadau statudol.

Casgliad

Mae'r papur hwn wedi edrych ar opsiynau gweithredu lefel uchel i sicrhau bod diwylliant yn cael ei ddiogelu, ei hyrwyddo a'i flaenoriaethu gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru er llesiant cenedlaethau'r dyfodol. O ystyried amserlen fer yr ymchwil, nid yr uchelgais oedd ail-lunio polisi diwylliannol Cymru gyfan, ond awgrymu cyfeiriadau i'w hystyried ar gyfer y dyfodol.

Mae'r dystiolaeth yn glir nad yw'r dull presennol o ymdrin â diwylliant yn gweithio. Mae yna ystod o ymyriadau posibl i wella canlyniadau diwylliannol, ac mae llawer ohonynt yn cynnwys opsiynau statudol ac anstatudol. Fodd bynnag, mae'n yr un mor glir nad oes un ateb syml: mae angen pecyn integredig o fesurau yn seiliedig ar fframwaith cyffredinol (gyda Chynllun Hawliau Diwylliannol Sbaen yn darparu model defnyddiol ar gyfer y dull hwn).

Er bod risgiau yn ogystal â chyfleoedd i Fil Diwylliant, gallai cyflwyno deddfwriaeth newydd fel rhan o becyn o fesurau gynnig arddangosiad cryf o bwysigrwydd a chanologrwydd diwylliant yng Nghymru - a'i roi ar sail gadarn ar gyfer y tymor hir.

Mae'r Papur Gwyrdd hwn yn cynrychioli'r cam nesaf yn dilyn galwad Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru am Fil Diwylliant i Gymru. Wedi'i ddatblygu gyda'r The Audience Agency, mae wedi'i gynllunio i ysgogi trafodaeth am ddyfodol hirdymor diwylliant yng Nghymru. Fe'ch anogir i [ymateb](#) i'r Papur Gwyrdd hwn, a myfyrio ar ei gynnwys. Byddwn yn casglu ymatebion ac yn eu cyflwyno i Lywodraeth newydd Cymru wedi etholiad mis Mai.

Atodiad 1: Cwestiynau ymchwil

Beth yw'r ffordd orau o sicrhau bod diwylliant yn cael ei ddiogelu, ei hyrwyddo a'i flaenoriaethu gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru er llesiant cenedlaethau'r dyfodol?

Rhannwyd y cwestiwn ymchwil lefel uchaf hwn yn gwestiynau ymchwil atodol sy'n adlewyrchu proses o:

- Osod rhywfaint o waith sylfaen cysyniadol, polisi a chyd-destunol
- Ystyried opsiynau ar gyfer Bil Diwylliant
- Edrych ar oblygiadau opsiynau o'r fath.

Gosod y gwaith sylfaen

- Beth yw'r cyfleoedd a'r heriau i ddiwylliant yng Nghymru?
- Beth yw'r dealltwriaethau mwyaf priodol o "ddiwylliant" i'w defnyddio yn y Papur Gwyrdd?
- Pa gysyniadau o hawliau diwylliannol cyhoeddus sydd fwyaf priodol i'w hystyried yn y Papur Gwyrdd?
- Pa dulliau polisi cyhoeddus a gymerwyd i'r prif gwestiwn ymchwil mewn rhannau eraill o'r DU a gwledydd a rhanbarthau cymharol eraill?

Dadansoddiad opsiynau

- Pa opsiynau polisi statudol a chyhoeddus eraill (dyletswyddau, pwerau ac ati) sydd ar gael i amddiffyn, hyrwyddo a blaenoriaethu diwylliant er llesiant cenedlaethau'r dyfodol yng Nghymru?
- Pa gyfleoedd – a heriau, rhwystrau, risgiau a niwed – sy'n gysylltiedig â'r opsiynau hyn, gan gynnwys yr opsiwn status quo?
- Beth allai fod y canlyniadau cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol sy'n gysylltiedig â'r opsiynau a ystyriwyd?
- Pa un o'r opsiynau hyn fyddai'r mwyaf effeithiol ac ymarferol?

Gweithio allan y goblygiadau

- Beth allai rôl gwahanol gyrff cyhoeddus fod (gan gynnwys gofynion arnynt i gydweithio)?
- Beth allai fod pwrpas a fformat cyllid cyhoeddus?
- A fyddai angen dulliau newydd o lywodraethu a chyflenwi?

Atodiad 2: Ymgynghoriad â rhanddeiliaid

Dros gyfnod o 6 wythnos ym mis Hydref a mis Tachwedd 2025, ymgynghorwyd â mwy na 250 o bobl:

- Ymatebodd 99 o bobl i alwad am dystiolaeth ysgrifenedig. Lledaenwyd yr alwad mewn digwyddiadau allweddol (Sŵn Connect, Fforwm Gŵyl Cymru, cyfarfodydd Rhwydwaith Celfyddydau, lechyd a Llesiant Cymru, cyfarfodydd Prif Swyddogion Gweithredol Ymddiriedolaethau Elusennol) a thrwy restrau postio partneriaid (gan gynnwys Beth Nesaf? Cymru, Cyngor Celfyddydau Cymru, Creu Cymru a chronfa ddata Asiantaeth y Gynulleidfa ei hun o 400+ o sefydliadau diwylliannol yng Nghymru).
- Mynychodd tua 80 o randdeiliaid Fforwm Diwylliant Cenedlaethau'r Dyfodol a/neu Gyfarfod Prif Swyddogion Gweithredol Ymddiriedolaethau Elusennol ym mis Hydref. Roedd y rhain yn cynnwys cynrychiolwyr o sefydliadau diwylliannol, treftadaeth, celfyddydau, chwaraeon a chymunedol yng Nghymru (gan gynnwys ffigurau uwch o Gyngor Celfyddydau Cymru, Cadw, Amgueddfa Cymru, Creu Cymru ac eraill), awdurdodau lleol, cyrff sector diwylliannol a hamdden 'ymbaré', cynrychiolwyr o sectorau ehangach (trafnidiaeth, gwasanaethau tân ac adnoddau naturiol), artistiaid a gweithwyr llawrydd.
- Mynychodd ugain aelod o'r cyhoedd ddau grŵp ffocws ar-lein. Roedd y cyfranogwyr yn cynrychioli ystod eang o ddiddordebau a demograffeg, gan gynnwys: cymunedau gwledig a threfol yng Nghymru; pobl ifanc; pobl a nododd eu bod yn ymwneud yn weithredol â diwylliant, yn ogystal â'r rhai nad oeddent; amrywiaeth o ethnigrwydd ac oedrannau; siaradwyr Cymraeg iaith gyntaf, dysgwyr a siaradwyr di-Gymraeg.
- Trafodaethau un-i-un gyda phum rhanddeiliad allweddol yn y sector diwylliannol Cymreig, yn ogystal â Rapporteur Arbennig y Cenedloedd Unedig ar Hawliau Diwylliannol, Dr Alexandra Xanthaki a Chyfarwyddwr Hawliau Diwylliannol Gweinyddiaeth Ddiwylliant Sbaen.
- Gweithdy gyda phum aelod o 'Rhwydwaith Addewidion' Ysgol Dyfodol Rhyngwladol – sy'n gweithio ar draws system y Cenedloedd Unedig i gynnwys cenedlaethau'r dyfodol mewn llunio polisiau rhyngwladol – i ddod â safbwyntiau rhyngwladol ychwanegol.
- Cynhaliwyd sesiwn gwneud synnwyr i lywio canfyddiadau cychwynnol, gyda 23 o randdeiliaid â phrofiad o arweinyddiaeth ddiwylliannol, llunio polisiau a gweithio traws-sector mewn llywodraeth leol.

Atodiad 3: Rôlau posibl cyrff cyhoeddus a fformatau cyllid cyhoeddus

Seiliau statudol

Yng nghyfraith gyhoeddus, statud a chonfensiwn, gall cyrff cyhoeddus gael:

- Dyletswyddau sy'n ei gwneud yn ofynnol iddynt wneud rhywbeth
- Pwerau sy'n eu galluogi i wneud rhywbeth, gan gynnwys rheoliadau:
  - Gofyn i eraill wneud rhywbeth – e.e. defnyddio'r iaith Gymraeg (neu iaith arall) mewn rhai cyd-destunau
  - Gofyn i eraill beidio â gwneud rhywbeth – e.e. peidio â dymchwil adeiladau rhestredig heb ganiatâd
- Cyllid i'w ddsbarthu neu ei ymrwymo – y gellir ei neilltuo neu ei bennu ymlaen llaw mewn theori ⁶³ ond yn ymarferol mae seneddau a'r gweinidogion y maent yn eu dirprwyo yn cadw disgresiwn dros y rhan fwyaf o agweddau ar ddyraniadau cyllid cyhoeddus⁶⁴

Gall dyletswyddau, er enghraifft:

- Darparu gwasanaeth – drwy amrywiaeth o fodolau darparu sy'n cynnwys darparu'r gwasanaeth ei hun neu sicrhau bod gwasanaeth yn cael ei ddarparu drwy ei gomisiynu
- Goruchwyllo, monitro a/neu adrodd – i gorff goruchwyllo (e.e. Llywodraeth Cymru) a/neu i'r cyhoedd
- Ymgynghori – cyrff penodol (e.e. ymgynghoreion swyddogol ar gyfer cynllunio), cyrff sector, y cyhoedd ac ati
- Cynnull corff neu grŵp – y gellir rhoi pwerau cynghori iddynt (e.e. i weinidog y llywodraeth) neu gryfach

- Cyhoeddi canllawiau a safonau – sy'n ategu deddfwriaeth a pholisi presennol

Mewn geiriau eraill, mae mwy nag un opsiwn 'uchaf'. Nid yw o reidrwydd yn golygu cael dyletswydd i ddarparu gwasanaeth neu sicrhau bod hawliau'n cael eu diogelu a'u mwynhau (gweler yr adran nesaf ar hawliau).

Gwahanol rolau cyrff cyhoeddus

O ystyried y gwahanol seiliau statudol ar gyfer diwylliant a nodwyd uchod, gall gwahanol gyrff gael gwahanol rolau mewn perthynas ag un ddyletswydd, pŵer neu ddyraniad o adnoddau cyhoeddus.

Er enghraifft:⁶⁵

- **Goruchwyllo** – darparu goruchwyliaeth, gan ei gwneud yn ofynnol i adrodd gyda rhai pwerau sancsiwn/ymyrraeth rhag ofn methiant neu risg o fethu⁶⁶
- **Cynghori** – darparu mecanweithiau llywodraethu i gynnwys cymysgedd o randdeiliaid a sectorau y tu hwnt i'r llywodraeth a chyrrff cyhoeddus
- **Rheoleiddiwr/aroelygiaeth** – lle mae arbenigedd a risg sylweddol – e.e. addysg, iechyd, gwasanaethau ariannol ac ati
- **Darparu gwasanaethau cyhoeddus** – yn uniongyrchol neu drwy gomisiynu tra'n parhau i fod yn gyfrifol am y ddarpariaeth
- **Corfforaeth sy'n eiddo cyhoeddus** – yn masnachu ond yn cael ei dal yn gyhoeddus er budd y cyhoedd.

⁶² Fel mewn fformwlâu ar gyfer dyrannu cyllid i awdurdodau lleol neu rannau o'r system addysg ⁶³ Seneddau'r DU a Chymru yn berthnasol yma ⁶⁴ Mae eithriadau nodedig yn cynnwys 'clo triphlyg' y pensiynau ac ymrwymadau i dariffau bwydo ynni. ⁶⁵ Yn rhannol wedi'i hysbysu gan: <https://www.llyw.cymru/sefydliadau> ⁶⁶ Trwy <https://www.gov.uk/government/publications/guidance-on-libraries-as-a-statutory-service/libraries-as-a-statutory-service> yn Lloegr a <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2025-04/public-libraries-supporting-sustainable-and-connected-communities-the-seventh-quality-framework-of-welsh-public-libraries-standards-2025-to-2028.pdf> yng Nghymru gan nodi <https://www.iwa.wales/agenda/2023/01/do-we-need-a-wales-libraries-act/?lang=cy>

Atodiad 3: Rôlau posibl cyrff cyhoeddus a fformatau cyllid cyhoeddus

Dewisiadau ariannu cyhoeddus

Gellir dyrannu cyllid cyhoeddus o wahanol ffynonellau i gyrff cyhoeddus sy'n cyflawni gwahanol rolau neu yn lle hynny gellir ei ddyrannu i'r sector diwylliannol, sefydliadau cymdeithas sifil neu'n uniongyrchol i aelodau unigol o'r cyhoedd ac ati.

Gellir codi'r 'ffynonellau amrywiol' drwy drethi cyffredinol neu drethi penodol – yn genedlaethol, yn rhanbarthol neu'n lleol – a'u dosbarthu gan y llywodraeth neu gyrff cyhoeddus, neu eraill ar eu rhan.

O ran 'fformatau', gellir:

- defnyddio cyllid i ddarparu adnoddau o fewn y llywodraeth neu gyrff cyhoeddus
- dosbarthu fel grantiau i roi cymhorthdal i weithrediadau neu ariannu cyfalaf a wariwyd neu gostau untro yn rhannol neu'n llawn⁶⁸
- defnyddio i gomisiynu gwasanaethau
- strwythuro fel benthyciadau (neu gyllid dyled arall) neu grantiau ad-daladwy⁶⁹
- defnyddio i ddarparu gwarantau neu gymhellion sy'n annog ymrwymo cyllid neu adnoddau eraill gan eraill
- cyllid lled-fasnachol.⁷⁰

⁶⁷ Fel arall yn cael eu hadnabod fel trethi wedi'u neilltuo fel trethi twristiaeth, ffi drwydded y BBC neu braesept gofal awdurdod lleol. ⁶⁸ Yn aml yn y sector diwylliannol i sefydliadau di-elw er, fel y dangosodd cyllid CRF ac Innovate UK, gyda'r cyfawnhadau polisi priodol, gellir ei wneud i sefydliadau er elw hefyd.

⁶⁹ Fel rhai o'r BFI sy'n 'adennill' ochr yn ochr â buddsoddwyr eraill lle mae prosiectau neu gynhyrchion yn llwyddiannus yn fasnachol ⁷⁰ Fel yr hyn a ddarperir gan Fanc Busnes Prydain neu gan reolwyr cronfeydd fel Creative UK.

Atodiad 4: Hawliau diwylliannol a dyletswyddau cysylltiedig

Hawliau diwylliannol sy'n bodoli o Ddatganiad Cyffredinol Hawliau Dynol, Cyfamod Rhyngwladol 1966 ar Hawliau Economaidd, Cymdeithasol a Diwylliannol a Chyfamod Rhyngwladol 1966 ar Hawliau Sifil a Gwleidyddol yw:

1. Yr hawl i gymryd rhan, neu beidio, yn y bywyd diwylliannol o'u dewis
2. Yr hawl i ddechrau, adolygu a rhoi'r gorau i'w harferion diwylliannol eu hunain
3. Y rhyddid i fod yn greadigol ac i'r amodau sy'n angenrheidiol i ymarfer a datblygu eu creadigrwydd eu hunain
4. Yr hawl i ddewis, mynegi a datblygu hunaniaethau diwylliannol gan gynnwys yr hawl i gymryd rhan mewn, neu beidio, cydweithfeydd penodol ac i gyfeirio, neu beidio, at dreftadaeth ddiwylliannol benodol - ac i newid y dewisiadau hynny
5. Yr hawl i ryddid meddwl, cydwybod a chrefydd
6. Yr hawl i ryngweithio a chyfnwid ag eraill, waeth beth fo'u cysylltiadau grŵp neu ffiniau
7. Yr hawl i geisio, derbyn a chyfleu gwybodaeth a syniadau ym mhob ffurf gan gynnwys ysgrifenedig, llafar, celf a chyfryngau waeth beth fo'r ffiniau - er mwyn cael rhyddid mynegiant
8. Yr hawl i ryddid ymgynnull a chymdeithasu'n heddychlon
9. Yr hawl i gael mynediad at adnoddau diwylliannol fel y celfyddydau a threftadaeth ddiwylliannol a'u mwynhau, gan gynnwys gwybodaeth pobl eraill, ynghyd â gwybodaeth gan gynnwys gwybodaeth wyddonol
10. Hawliau lleiafrifoedd ethnig, crefyddol neu ieithyddol i fwynhau eu diwylliant eu hunain, i gyffesu ac ymarfer eu crefydd eu hunain, neu i ddefnyddio eu hiaith eu hunain
11. Yr hawl i lunio a gweithredu polisiau a phenderfyniadau sy'n effeithio ar arfer hawliau diwylliannol

Rhwymedigaethau o dan Gyfamod Rhyngwladol 1966 ar Hawliau Economaidd, Cymdeithasol a Diwylliannol a Chonfensiwn UNESCO 2005 ar Warchod a Hyrwyddo Amrywiaeth Mynegiadau Diwylliannol:

1. Creu amgylchedd sy'n annog unigolion a grwpiau cymdeithasol i greu, cynhyrchu, lledaenu, dosbarthu a chael mynediad at eu mynegiadau diwylliannol eu hunain, gan fod yn ystyriol o amgylchiadau ac anghenion lleiafrifoedd.
2. Creu amgylchedd sy'n annog unigolion a grwpiau i gael mynediad at fynegiadau diwylliannol amrywiol o fewn Cymru, y DU a gwledydd eraill.
3. Cydnabod cyfraniad artistiaid, eraill sy'n ymwneud â'r broses greadigol, cymunedau diwylliannol a sefydliadau sy'n cefnogi eu gwaith.
4. Hyrwyddo amrywiaeth ddiwylliannol trwy raglenni addysgol ac ymwybyddiaeth gyhoeddus, ymhlith pethau eraill.
5. Annog creadigrwydd a chryfhau capasiti cynhyrchu trwy raglenni addysg, hyfforddiant a chyfnwid yn y diwydiannau diwylliannol.
6. Cefnogi datblygiad, lledaeniad a chadwraeth diwylliant.
7. Cefnogi cydweithrediad ar gyfer datblygu cynaliadwy a meithrin capasiti lleihau tlodi yn y sector cyhoeddus a phreifat, datblygu busnesau bach a chanolig a throsglwyddo technoleg, yn enwedig yn y diwydiannau a mentrau diwylliannol.
8. Integreiddio diwylliant i bob lefel o bolisiau sy'n cefnogi datblygu cynaliadwy, yn enwedig meithrin gwarchod a hyrwyddo amrywiaeth ddiwylliannol.

Diwylliant er Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Deddf Diwylliant i Gymru: Papur Gwyrdd

Adroddiad a gomisiynwyd gan
Gomisiynydd Cenedlaethau'r
Dyfodol Cymru ac a ysgrifennwyd
gan The Audience Agency.

Sophia Woodley, Patrick Towell,
Nancy Sheterline a Gemma Hicks

Chwefror 2026